

Міністерство освіти та науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**«Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку
засобами дидактичних ігор»**

Виконала:

студентка VII курсу, групи ДОМз –61
галузі знань: 01 Педагогічна освіта
напряму підготовки: 012 Дошкільна
освіта

Фінь Світлана Михайлівна

Керівник: Аніщук А.М. канд. пед. наук,
доцент

Рецензенти:

Пихтіна Н.П. канд. пед. наук, доцент;

Пісоцький О.П. канд. псих. наук, доцент

Ніжин – 2021

АНОТАЦІЯ

Фінь С.М. «Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор» Рукопис. Ніжин, 2021. – 93 с.

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні уточнено зміст та структуру провідних категорій, проаналізовано теоретичні аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Розкрито вплив дидактичної гри на розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Виділено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичної гри.

На емпіричному рівні визначено критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільників, досліджено вплив педагогів на розвиток даної якості у дітей. Розроблено систему роботи з розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичної гри, перевірено її ефективність.

Ключові слова: «мовлення», «мовленнєва діяльність», «зв'язне мовлення», «діалогічне мовлення», «монологічне мовлення», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».

ANNOTATION

Fin. S.M. «Development of coherent speech of older preschool children through didactic games.» Manuscript. Nizhyn, 2021. – 93 p.

Qualification work is performed on theoretical and practical levels. At the theoretical level, the content and structure of the leading categories are clarified, the theoretical aspects of the development of coherent speech of older preschool children are analyzed. The influence of didactic games on the development of coherent speech of older preschool children is revealed. The pedagogical conditions for the development of coherent speech development of older preschool children by means of didactic games are highlighted and substantiated. At the empirical level, the criteria, indicators and levels of formation of coherent speech in older preschoolers are determined, the influence of teachers on the development of this quality in children is studied. A system of work on the development of coherent speech of senior preschoolers by means of didactic games has been developed, its effectiveness has been tested.

Key words: "speech", "speech activity", "coherent speech", "dialogic speech", "monologue speech", "situational speech", "contextual speech"

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	10
1.1. Зміст та структура провідних категорій дослідження	10
1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку	14
1.3. Значення дидактичних ігор у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	25
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ...	27
2.1. Методика і процедура констатувального етапу дослідження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку	27
2.2. Характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку	33
2.3. Вплив закладу дошкільної освіти на формування зв'язного мовлення старших дошкільників	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II	44
РОЗДІЛ III. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	45
3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор	45
3.2. Методика розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор	48
3.3. Оцінка ефективності системи розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор	54

	4
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ	60
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є однією із стрижневих проблем дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, Базового компоненту дошкільної освіти, спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування. Завдання розвитку зв'язного мовлення посідає головне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в закладі дошкільної освіти.

У Базовому компоненті дошкільної освіти мовленнєвий розвиток виділено в самостійний напрям. Освітній напрям «Мовлення дитини» є однією з основних і передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовленням у різних життєвих ситуаціях. Змістове наповнення освітнього напрямку «Мовлення дитини» акцентує увагу педагогів не на розв'язання окремих завдань мовленнєвого розвитку дітей, а на цілісному підході до формування мовленнєвої компетенції (в єдності її складових) як одного з ключових критеріїв і водночас вагової умови становлення й розвитку мовленнєвої особистості дошкільника. Важливою складовою змісту мовленнєвого розвитку дошкільників є зв'язне діалогічне і монологічне мовлення [3].

Навчання мовлення є водночас і метою, і засобом практичного опанування мовою. Зв'язне мовлення має важливе значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких важливих особистісних якостей як: комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність.

За допомогою добре розвиненого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, встановлювати контакт з тими, хто її оточує, ініціювати власні ідеї, брати участь у різних видах дитячої творчості.

У сучасних лінгводидактичних дослідженнях проблема розвитку зв'язного мовлення розглядається у різних аспектах: навчання дітей сюжетної розповіді (О. Білан, Н. Водолага, Н. Гавриш, В. Захарченко, Т. Постоян, Л. Шадріна), творчої розповіді (Л. Ворошніна, Н. Орланова, О. Ушакова, А. Шибицька), розвиток описового мовлення (В. Гербова, А. Зрожевська, С. Ласунова), розвиток зв'язного мовлення у процесі ознайомлення із природою (Н. Виноградова), розвиток пояснювального мовлення (Н. Кузіна, Н. Луцан), використання художньої літератури в розвитку монологічного мовлення (А. Богуш, Н. Маліновська, О. Монке, О. Ушакова, Л. Фесенко).

Особливу увагу розвитку зв'язного мовлення приділяли такі науковці, як С. Рубінштейн, Ю. Аркін, О. Ушакова, О. Лурія, Г. Леушина, В. Скалкін, Є. Фльоріна, М. Жинкін, О. Леонт'єв, М. Попова. Вони детально розглянули розвиток мови від народження до вступу дитини до школи. В опануванні мовленням дитина іде від частини до цілого: від окремих слів до поєднання двох – трьох слів, далі до простої фрази та складних речень. Кінцевим етапом зв'язного мовлення є здатність до складання кількох речень, об'єднаних загальним змістом.

У дошкільному закладі розвиток зв'язного мовлення дітей здійснюється за допомогою таких засобів: організація спілкування дітей у різних напрямках діяльності – гра, праця, сприймання різних видів образотворчого мистецтва; довкілля, природа, ознайомлення з художньою літературою, використання технічних засобів; мовлення вихователя як засіб впливу на мовлення дітей.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує

практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними й дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в закладах дошкільної освіти, обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Саме тому вчені приділяють значну увагу розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення (діамонологічної компетенції) – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу. Це визначило правомірність і доцільність вибору нами теми дослідження **«Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор».**

Мета дослідження – полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку та розробці системи роботи в умовах закладу дошкільної освіти.

Задачі дослідження:

1. Уточнити зміст та структуру провідних категорій: «мовлення», «мовленнєва діяльність», «зв'язне мовлення», «діалогічне мовлення», «монологічне мовлення», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».
2. Розкрити особливості становлення зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.
4. Обґрунтувати педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор.
5. Розробити та апробувати експериментальну систему роботи з розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників засобами дидактичних ігор, оцінити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Гіпотеза дослідження: - розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення взаємозв'язку мовленнєвої та ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку; комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення в ході гри., залучення до активної участі в дидактичних іграх батьків.

Методи дослідження: *теоретичні методи дослідження:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення даних на основі вивчення психолого-педагогічної теорії та лінгводидактики, які передбачали розкриття змісту основних понять дослідження; обґрунтування особливостей розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку; *емпіричні методи дослідження:* діагностичні методики для дошкільників, анкетування вихователів, аналіз календарного плану з розвитку мовлення, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний); *статистичні методи* (кількісний і якісний аналіз експериментальних даних).

Дослідно-експериментальна база. Дослідження здійснювалось протягом 2020-2021 р.р. на базі закладу дошкільної освіти № 163, м.Києва, в якому взяли участь: 28 дітей, і 8 вихователів.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що *уточнено* зміст поняття «зв'язне мовлення», *розширено та доповнено* зміст понять «контекстне мовлення», «ситуативне мовлення». *Розроблено* критерії, показники та рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку; *розроблено та апробовано* систему роботи розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор; *удосконалено* форми і методи роботи педагога в означеному напрямі.

Апробація результатів дослідження.

1. Матеріали дослідження апробувались у процесі участі автора у науковій розвідці». Програма Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців (23 жовтня 2020 року) до 15-річчя кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. конференції «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку.

2. Участь у секційному засіданні Конференції молодих науковців «Молодь у науці» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (13 – 22 травня 2021 року). Тема доповіді: *Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор.*

3. Публікації наукової статті : *Дидактична гра як засіб розвитку зв'язного мовлення у дошкільників.* Збірник наукових статей «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О.Л.Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 170 с. С.128-134.

4. Участь у Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції "Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку" (26 жовтня 2021 року).

5. Матеріали дослідження висвітлені у статті *«Педагогічні умови формування зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор».* Збірник наукових статей студентів спеціальності "Дошкільна освіта" / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 246 с. С.204-209.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи –93 ст., основний текст 70- ст., додатки – 23 ст.

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Зміст та структура провідних категорій дослідження

Для того щоб розкрити основи розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників необхідно отримати уявлення про такі поняття, як «мовлення», «мовленнєва діяльність», «зв'язне мовлення», «діалогічне мовлення», «монологічне мовлення».

Розглянемо поняття «мовлення». Спостерігається різноманітність тлумачення даного поняття. Так, в тлумачному словнику української мови під редакцією І.Білодіда під *мовленням* розуміється: здатність говорити, говоріння, володіти мовою; різновид або стиль мови; звучання мови; розмова, бесіда [41].

У словнику С. Єфремова та А. Ніковського мовлення розглядається як: здібність висловлювати думки словами; вміння говорити; мовлення під час вимови слів, звучання мови; характер говоріння; стиль мови; манера говорити; публічний виступ [40, с. 426]. Тому мовлення розглядається в різних аспектах, як:

- 1) здатність висловлювати свої думки;
- 2) манера говорити (стиль):
- 3) власне бесіда, розмова.

Л. Виготський мовленнєву діяльність називає процесом матеріалізації думки, що перетворюється у слово. Це діяльність, яка має соціальний характер, в ході якої сформульовані висловлення використовується з метою повідомлення у процесі спілкування для досягнення певної мети [14, с. 114]. Мовленнєва діяльність включає мовні дії (акти), що являють собою підготовку і реалізацію висловлення, цілком, незалежно від його обсягу.

У науковій літературі поширена схема мовленнєвого акту, яку запропонував Р. Якобсон, що включає чотири основні компоненти:

- мовця;
- слухача;
- обстановку, в якій здійснюється висловлювання;
- передану інформацію (повідомлення).

Існує декілька видів мовленнєвої діяльності: говоріння, письмо, слухання, читання [65, с. 49].

Розглянемо сутність поняття «зв'язне мовлення». У психолого-педагогічній та методичній літературі спостерігаються різні підходи до дослідження даного поняття. Проблема розвитку зв'язного мовлення досліджувалася в працях таких вчених, як М. Алексєєвої [1], А. Бородич [115], Ф. Сохіна [46], а також інших дослідників.

Так, М. Алексєєва і В. Яшина називають зв'язне мовлення «смысловим розгорнутим висловлюванням, що забезпечує спілкування і взаєморозуміння» [1, с. 253]. Ф. Сохін розуміє під зв'язним мовленням широкий виклад відповідного змісту, що здійснюється граматично правильно, логічно, послідовно і точно [46, с. 115]. На думку А. Текучева, зв'язною вважається така мова, яка організована за законами логіки і граматики, представляє єдине ціле, систему, має відносну самостійність, закінченість і розчленовується на більш-менш значні частини, пов'язані між собою [47, с. 38].

С. Рубінштейн розглядає таке поняття, як зв'язність мовлення, під яким розуміє правильне оформлення думки, її зрозумілість для інших [38, с. 83]. Відповідно, однією з головних характеристик зв'язного мовлення є його зрозумілість для співрозмовника.

М. Алексєєва і В. Яшина відзначають, що мова може бути незв'язною з двох причин:

- 1) зв'язки не усвідомлюються мовцем і не виражаються в його думках;
- 2) не виявлені у мовленні самого мовця [1, с. 253].

Ф. Сохін вважає, що робота з розвитку зв'язного мовлення дітей повинна супроводжуватися вирішенням завдань, серед яких:

1) словникова робота (великий запас слів і вміння ним користуватися допомагає висловити думку найбільш точно і повно);

2) правильна побудова граматичної мови (здатність висловлювати свої думки простими і поширеними, складносурядними і складнопідрядними реченнями, правильно використовуючи граматичні форми роду, числа, відмінка);

3) виховання звукової культури мовлення (мова повинна бути виразною, чіткою) [46, с. 115].

Основна функція зв'язного мовлення – це комунікативна, яка передбачає дві основні форми - діалог і монолог.

Під діалогічним мовленням О.Ушакова розуміє первинну форму мовного спілкування, яка будується на обміні висловлюваннями. Для неї характерні такі форми, як запитання, відповідь, коментар, додавання, пояснення, поширення, заперечення, формули мовного етикету. Монологічне мовлення розглядає як розгорнутий вид мовлення, який відрізняється довільністю і організованістю. Монолог являє собою закінчене висловлювання у формі тексту, об'єднане смисловим, граматичним зв'язком [53, с. 36].

Ф.Сохін зазначає, що діалогічна мова вимагає вміння правильно сформулювати запитання, відповідно до почутого, грамотно відповісти, включитися у розмову, доповнити повідомлення, у разі потреби, виправити співрозмовника, уміти конструктивно сперечатися, відстоювати власну думку [46, с. 115].

Специфіка побудови діалогу, зазначає Ф. Сохін, породжує неповні відповіді. Для діалогічного мовлення особливо важливо вміння сформулювати і поставити запитання, відповідно до почутого запитання сформулювати відповідь, подати потрібну репліку, доповнити і виправити співрозмовника, сперечатися, більш-менш умотивовано відстоювати свою думку [46, с. 115].

Монологічне мовлення розгорнуте, поширене, вимагає повноти і чіткості, логічного взаємозв'язку окремих його частин. Вимагає вміння виділити головне, зосередити на ньому свою думку, не зупинятися на окремих деталях,

разом з тим висловлюватись емоційно, образно. Монологічне мовлення, пише М. Алексєєва, має чіткий, логічно побудований вислів, що триває відповідну кількість часу і не враховує швидку реакцію слухачів. Має складну будову, висловлює думку однієї людини, яка невідома слухачам [1, с. 254].

Видами зв'язного мовлення є ситуативне і контекстне. Для ситуативного мовлення характерний зв'язок з певною наочною ситуацією, таке мовлення, як правило, не відображає повний зміст думки в мовних формах. Воно зрозуміле лише на основі тієї ситуації, про яку йде мова. У контекстному мовленні на відміну від ситуативного, його зміст зрозумілий із самого контексту. Однак, воно складніше, оскільки висловлювання має бути зрозуміле без наявності відповідної ситуації і спирається лише на мовленнєві засоби.

У більшості випадків, відзначається М. Алексєєвою, ситуативному мовленні притаманний характер розмови, а контекстному - монолог [1, с. 255]. Разом з тим, Д. Ельконін вказує на помилковість ототожнення діалогічного мовлення з ситуативним, а контекстного – з монологічним. Оскільки для монологічного мовлення теж може бути характерна ситуативність [64, с. 117].

Таким чином, на основі проведеного аналізу були сформульовані наступні висновки: мовлення розглядається в різних якостях, а саме як: здатність висловлювати свої думки; манера говорити (стиль); власне, розмова, Мовленева діяльність є діяльністю, в процесі якої висловлення формується і використовується для досягнення певної мети. Суть мовленнєвої діяльності полягає в матеріалізації думки, вона включає мовні дії, що представляють собою підготовку і реалізацію висловлення, цілком, незалежно від його обсягу.

Зв'язне мовлення забезпечує спілкування і взаєморозуміння. Основною функцією зв'язного мовлення виступає комунікативна, яка здійснюється в двох основних формах - діалозі і монологі. Для зв'язного мовлення характерним є те, що дитина усвідомлює логіку вираження думки, буде висловлювання використовуючи різноманітні мовленнєві засоби, виробляє свою манеру говоріння. Охарактеризовані нами поняття є ключовими для

нашого дослідження і складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображає ймовірні відповідні етапи у формуванні зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку.

1.2. Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

У старшому дошкільному віці в основному завершується засвоєння граматичної системи мови і оволодіння зв'язним мовленням. У дітей формується критичне ставлення до граматичних помилок, уміння контролювати своє висловлення, вдосконалюються всі сторони мовлення дитини.

Найважливішою умовою успішної підготовки до навчання в школі є оволодіння усним зв'язним мовленням. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей розкриті в працях Л. Виготського, А.Леонтьєва, С.Рубінштейна та ін. Науковці виділяють складну організацію зв'язного мовлення і наголошують на необхідності створення відповідних умов для мовленнєвого виховання дошкільників. За допомогою зв'язного мовлення у дітей, на думку О.Запорожця, досягається єдність змісту думки та її вираження [21].

А. Бородич вважає, що розвиток зв'язного мовлення залежить від змісту, умов, форм спілкування з оточуючими. Мова розвивається паралельно з розвитком мислення, вони нерозривно пов'язані один з одним [11].

Д. Ельконін зазначає, що провідний напрям розвитку зв'язного мовлення полягає в тому, що від верховенства ситуативного мовлення дитина поступово переходить до контекстного. Потреба володіти контекстною мовою з'являється за рахунок того, що змінюється характер спілкування з іншими людьми. Зміни способу життя дитини, ускладнення пізнавальної діяльності, нові відносини з дорослими, поява нових видів діяльності вимагає більш розгорнутої мови, а колишні засоби ситуативної мови не забезпечують повноти і ясності висловлювання. Виникає мова контекстна [64].

У старшому дошкільному віці основним завданням розвитку мови стає виявлення і розвиток індивідуальних здібностей дітей в мовленнєвій діяльності. Це завдання, як зазначає Н.Гавриш, пов'язане з розвитком мовленнєвої творчості дітей в різних формах мовлення: в побудові та веденні діалогу, вигадуванні творчих оповідань, колективному обговоренні ігрового сюжету, переглянутого мультфільму і т.д. Творчі прояви можна спостерігати як у змісті, так і в засобах його передачі [17].

Аналіз формування різних сторін мовленнєвої діяльності дітей з позицій психології і психолінгвістики має безпосереднє відношення до проблеми становлення зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку. Мовлення дітей має безпосередній зв'язок з конкретною наочною ситуацією спілкування і носить ситуативний характер. У старших дошкільників, з появою нових видів діяльності, розвивається монологічне мовлення у формі повідомлення, розповіді, відбувається диференціація функцій і форм мовлення. Як зазначає Л.Виготський, з розвитком самостійної практичної діяльності у дитини виникає потреба в формулюванні власних думок, обмірковування подальших дій і висловлювання способів їх виконання. З'являється потреба у мовленнєвому висловлюванні, яке буде зрозуміле іншим зі свого предметного змісту. Водночас, відбувається і удосконалення діалогічного мовлення, оскільки дитина постійно включається у різні ситуації спілкування, як з однолітками, так і дорослими. Збільшуються можливості дитини, розширюється зміст висловлюваного, мовленнєва активність.

З'являється чітка вимова, сформовані фрази, точні висловлювання. Дошкільнята не тільки відрізняють істотні ознаки в предметах і явищах, а й починають визначати причинно-наслідкові відносини серед них, короткочасні і інші взаємини. Володіючи досить сформульованим активним мовленням, діти прагнуть розповісти і відповідати на запитання для того, щоб оточуючим слухачам було зрозуміло, що вони хочуть сказати. У той же час з формуванням самокритичного ставлення до власного висловлення у дітей виникає і критичний підхід до мовлення однолітків [16].

Г. Ляміна, досліджуючи розвиток мовлення у дошкільників, зазначає, що в дошкільному віці у дитини відбувається збагачення лексики. Поступово змінюється обсяг оповідань і їх зміст, формуються елементи зв'язного мовлення [30].

А.Богуш відмічає, що збагачення і збільшення словника відбувається не тільки за рахунок іменників, що позначають предмети, а й за рахунок назв окремих елементів предметів, дієслів, і крім того слів, утворених за допомогою суфіксів і префіксів, які діти починають широко застосовувати. Більше стає у мові дитини збірних іменників, прикметників, що означають матеріал, якості, стан предметів. Слова пасивного словника починають активно вживатися дитиною [10].

А.Богуш зазначає, що на даному віковому етапі діти мовленнєво активні, характеризуються надзвичайною допитливістю, балакучістю, їм притаманні нескінченні запитання, активний словник збагачується узагальнюючими словами, абстрактними поняттями, багатозначними словами [7]. Починається формування монологічного мовлення, особливості якого розкрито у працях Ф. Сохіна, Л. Федоренко, О.Ушакової та ін. Елементи монологічного мовлення, на думку науковців, з'являються у дітей уже в 2-3-річному віці. А в старшому дошкільному віці дитина вже інтенсивно володіє даним видом мовлення.

О.Гвоздєв зазначає, що уже з чотирьох-річного віку діти засвоюють такі види монологічного мовлення, як опис і розповідь, а на сьомому році життя - і короткі міркування. Висловлювання дітей 5-6-річного віку вже достатньо поширені та інформативні, в них присутня певна логіка викладу. Нерідко в їхніх розповідях з'являються елементи фантазії, бажання придумати епізоди, яких ще не було в їхньому життєвому досвіді [19].

Однак повноцінне оволодіння дітьми навичками монологічного мовлення можливо тільки в умовах цілеспрямованого навчання. А.Маркова до умов, які необхідні для успішного оволодіння монологічним мовленням відносить: поява мотиву, потреби у вживанні монологічних висловлювань;

сформованість контрольно-оцінних дій (явище контролю і самоконтролю), засвоєння синтаксичних конструкцій розгорнутого повідомлення [32]. На думку Л.Виготського, оволодіння монологічним мовленням, стає можливим тому, що на цьому віковому етапі з'являються такі функції мови, як регулююча і плануюча [15].

Н. Орланова зазначає, що старші дошкільники засвоюють вміння планувати свої монологічні висловлювання. Це, в свою чергу, на думку автора, багато в чому визначається поступовим формуванням внутрішнього мовлення дитини [37]. За даними А.Люблінської, перехід зовнішнього мовлення у внутрішнє в нормі відбувається до 4-5-річного віку. Оволодіння зв'язним мовленням можливо тільки тоді, коли дитина засвоїла граматичну будову мови і у неї багатий словниковий запас [29]. Л.Федоренко підкреслює важливість засвоєння дітьми речень різної структури для розвитку зв'язного розгорнутого мовлення [58].

Поступово зростає свідоме ставлення до мови. У 6-7 років вона стає довільним самостійним процесом. Дитині важливо передати в мові зміст, щоб його точно зрозумів співрозмовник, для цього дитина досить охоче пояснює деталі своєї розповіді, спеціально повторює окремі його частини. Складаючи розповіді, дитина намагається використовувати образні слова і вирази. У старшому дошкільному віці механізм розуміння змістової сторони зв'язного тексту, що супроводжується наочністю, вже цілком сформований.

На сьомому році життя дошкільники продовжують засвоювати зв'язне мовлення. У висловлюваннях дітей мають місце узагальнюючі слова: іменники, синоніми, антоніми, прикметники і т.д. Спостерігається подальше розширення словника, з'являються нові форми діалогічного та монологічного мовлення.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається, що у дитини формується здатність до спілкування з однолітками і дорослими, підтримувати розмову, заявляти про свої бажання і наміри, узгоджувати свої думки з іншими, домовлятися, конструктивно відстоювати свою позицію [3, с.19].

Дослідження О. Гвоздева свідчать, що до семи років дитина опановує мову як повноцінний засіб спілкування (за умови збереження мовленнєвого апарату, якщо немає відхилень, в психічному та інтелектуальному розвитку і дитина виховується в умовах сприятливого мовленнєвого і соціального середовища) [19]. О.Ушакова підкреслює, що дошкільний вік - це період коли діти найбільш гостро потребують засвоєння інформації, тому необхідна спеціальна організація спілкування, щоб допомогти їм опанувати комунікативними та мовними вміннями і навичками [52]. Тому робота вихователя над розвитком зв'язного мовлення дитини передбачає реалізацію стрункої системи поступово складніших завдань щодо вдосконалення діалогічного та монологічного мовлення дітей.

Таким чином, оволодіння зв'язним мовленням дітьми старшого дошкільного віку проходить динамічно і у старшому дошкільному віці досягає досить високого рівня. Головним фактором впливу на розвиток мовлення є соціальне середовище, в якому дитина розвивається. В закладі дошкільної освіти наставником і орієнтиром для формування зв'язного мовлення є вихователь, вдома - батьки, які повинні допомогти дитині оволодіти контекстним мовленням. Особливості розвитку зв'язного мовлення визначають характер педагогічних дій, спрямованих на формування мовленнєвих умінь та навичок, необхідних для побудови зв'язних висловлювань дітей дошкільного віку. У цьому віці діти здатні відповідати досить точними, короткими або розгорнутими (якщо це необхідно) відповідями. Самостійно описувати іграшки, предмети, розкривати зміст картинки, розповісти не тільки про те, що зображено, а й описати події, які могли б статися до чи після побаченого. Самі можуть придумати казку, розповідь, розгорнуто розповісти про свої враження і почуття.

1.3. Значення дидактичних ігор для розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

У дітей старшого дошкільного віку гра залишається провідним видом діяльності і набуває творчого характеру. Водночас, ускладнюються сюжети ігор, розвиваються режисерські ігри, ігри- фантазії, ігри за правилами, ускладнюються завдання дидактичних ігор.

Як зазначає О.Коновалова, граючись, дитина живе, діє, наслідуючи дорослих, що її оточують, героїв улюблених казок, персонажів фільмів [25]. Гра є природнім засобом розвитку малюка. Адже в процесі гри дитина розкриває свої творчі здібності, легко засвоює нові знання і вміння, закріплює сформовані навички, розвиває моторику, пам'ять, вчиться спостерігати, порівнювати, аналізувати, засвоюючи при цьому неоціненний досвід минулих поколінь і всього суспільства [25]. Дидактична гра – один із видів ігрової діяльності, що сприяє ширшому залученню дітей до оточуючого життя в доступних їм формах розумової і практичної діяльності.

Дидактична гра - діяльність, організована в процесі навчання з метою розвитку пізнавального інтересу за рахунок емоційного забарвлення ігрових дій, які засновані на імітаційному або символічному моделюванні досліджуваних явищ, процесів. В результаті проведення такої гри формуються конкретні знання, а так само відповідні вміння та навички щодо їх творчого використання [1].

О.Леонтьєв зазначає, що дидактичні ігри являють собою перехідну форму до неігрових видів діяльності, сприяють розвитку пізнавальної діяльності і є основою навчання на період дошкільного дитинства. Тому даний вид ігор автор відносить до рубіжних ігор [27].

У кожній педагогічній системі дошкільного виховання, у працях вчених та їх практичній діяльності дидактичні ігри завжди займали і займають особливе місце.

Теорія ігрового навчання отримала свій розвиток в роботах багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених – Ф.Фребеля, М. Монтесорі, А.П.Усової, В.Аванесової, Е.Водовозової та інших. Вплив словникової роботи на зв'язне мовлення докладно описані Є.Струніною і О.Ушаковою.

Зокрема, заслуговують на увагу дидактичні ігри, розроблені Фрідріхом Фребелем, які є основою освітньої роботи з дітьми в межах їх сенсорного розвитку. Для кращого засвоєння пізнавального матеріалу, педагог застосував принцип зростаючої складності навчальних завдань та ігрових дій. Одним з обов'язкових елементів більшості дидактичних ігор, з метою посилення навчального впливу, були використані пісні, вірші, римовані приказки, що сприяло розвитку зв'язного мовлення дітей [61].

Іншою системою, відомою в усьому світі, стала система дидактичних ігор Марії Монтесорі. Автор дотримується того ж принципу, що і Фрідріх Фребель, а саме, визначенням місця гри в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, її суті, оскільки гра має бути навчальна, бо в іншому варіанті, вона буде порожня і не сприятиме розвитку дитини [35]. Педагоги використовують дидактичні ігри Марії Монтесорі для розвитку зв'язного мовлення дошкільників, під час яких, діючи з картками, на яких зображено сюжет, малюки складають сюжетні розповіді і переповідають. Внаслідок таких дій, у них формуються навички монологічного мовлення, збагачується активний словник, розвиваються мовні здібності, які необхідні для подальшого навчання у школі.

Заслуговують на увагу і дидактичні ігри, розроблені Є.Тихєєвою, яка заявила про новий підхід до дидактичних ігор. Вона розглядала їх разом із співом, малюванням, читанням, гімнастикою і працею. Ефективність дидактичних ігор вбачала у їх співзвучності з інтересами дитини. Тільки тоді, заявляла автор, такі ігри приносять дитині радість, дозволяють проявити свою активність, самостійність, вигадку, фантазію. Навколишнє життя, що охоплює світ природи, рукотворні предмети, соціальні зв'язки є змістом дидактичних

ігор. Сьогодні у закладах дошкільної освіти широко використовуються, запропоновані педагогом, настільно-друковані ігри [49].

Г.Ляміна зазначає, що у змісті дидактичних ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення відображено теми комплексно-тематичного планування, лексичні теми, представлені у комплексних програмах відповідно віку дітей. Зокрема, дидактичні ігри на розвиток монологічного та діалогічного мовлення за темами: «Одяг», «Домашні тварини», «Дикі тварини», «Весна» і т.д. [31].

Дидактична гра має свої ознаки. Характерними її ознаками є:

- моделювання ситуацій навчально-виховного характеру і прийняття навчально-педагогічних рішень;
- розподіл ролей між учасниками гри;
- різноманітність рольових цілей при ухваленні рішення;
- спільна взаємодія учасників гри;
- спільна мета учасників гри;
- багатоваріативність рішень;
- індивідуальне або групове оцінювання діяльності учасників.

Розвиваючи зв'язне мовлення дошкільнят дидактичні ігри сприяють формуванню словникового запасу дітей, активізують дитячу пошукову активність у формі граматики, виховують у дітей мовне чуття, лінгвістичне ставлення до слова і елементарні форми усвідомлення мовної дійсності. Розробкою проблеми розвитку зв'язного мовлення дошкільників за допомогою дидактичних ігор в дошкільній педагогіці займалися А.Бородич, Є.Тихеева і ін.

Також різнобічно вивчені методи і прийоми навчання дошкільнят зв'язного мовлення Є.Смирнової та О. Ушаковою, які розкривають можливість використання серії сюжетних картинок в розвитку зв'язного мовлення дошкільнят. Можливість використання іграшки, предмета, наочного посібника (дидактичного матеріалу) в процесі навчання дошкільнят

розповідання в своїй роботі описує В. Гербова. Розкриває потенціал зв'язного мовлення в плані розвитку дитячої творчості Л. Ворошніна.

Розвиток зв'язного мовлення засобами дидактичної гри – це, по суті, практична діяльність, за допомогою якої можна перевірити чи опанували діти мовні навички усвідомлено, або поверхнево і чи зуміють вони їх застосувати, коли це потрібно. Діти засвоюють грамотно організовану мову тим повніше, чим ширше її можна застосувати в різних умовах на практиці. Сучасна мовна дидактична гра є тими умовами, в яких може бути реалізована мовна практика.

А. Запорожець, високо оцінюючи роль дидактичної гри, пише, що дана гра має сприяти загальному розвитку дитини, а не лише бути формою засвоєння окремих знань і вмінь [23]. Досвід логопедів Ю.Гаркуши, Л.Усачової, Т. Філічевої показує, що засвоєння знань, мовленнєвих умінь і навичок відбувається легше і міцніше в процесі проведення різних видів ігор та ігрових ситуацій. Оскільки, у процесі ігор закріплюється вміння порівнювати, класифікувати, узагальнювати. Тому, зазначають автори, потрібно враховувати сукупність ознак предметів або явищ, які дитина описує, чи про які розповідає. Словесні ж ігри навчають способам порівняння об'єктів. В процесі таких ігор діти міркують, відстоюють свою точку зору при розгляданні картин, домислюють сюжет. Для того щоб викликати бажання у дітей до словотворчості можна виготовити допоміжні атрибути, оформити відповідно до тематики ігровий простір [18, 50, 59].

Завдання розвитку зв'язного мовлення орієнтовані на необхідність вчити дітей вибирати зміст, який потрібно буде передати за допомогою мовлення, підібрати найбільш точні слова для вираження думки, побудувати речення різних типів. Важливо також навчати використовувати необхідні для зв'язного мовлення мовні засоби: інтонацію, логічний наголос, різні види зв'язку речень. Дослідники теорії і практики дошкільного виховання Є. Тихеева, А.Усова, Ф.Сохін, О.Ушакова відзначають, що зв'язною мовою дошкільнята можуть опанувати тільки в ході систематичного навчання.

У старшому дошкільному віці проводять складніші за змістом заняття, які передбачають бесіди за репродукціями художніх картин, прослуховування аудіопередач, перегляду відеопередач, колективне написання листів. На заняттях використовуються словесні дидактичні ігри-вправи. Зразком для наслідування виступає розповідь вихователя, який використовується переважно на заняттях з метою навчити дітей розповідати. Висуваються певні вимоги до розповіді: вона має бути зрозуміла і доступна дітям. З цього приводу К. Ушинський писав, що така педагогічна розповідь має зацікавити дитину так, щоб її зміст надовго залишився у її пам'яті, щоб дослухавши розповідь до кінця, дитина пам'ятала її середину і початок [56].

Є. Тихеева пропонувала проводити заняття-вправи на описування предметів і зображень, внаслідок засвоєння відповідних мовленнєвих умінь і навичок, доцільно організувати і провести дидактичні ігри на описування. Дидактична гра сприяє закріпленню точності і логічності мовлення, вправляє дитину у зв'язних висловлюваннях, формує мислення. У старшому дошкільному віці діти описують предмети уже по пам'яті, самостійно, складають загадки про предмет або його зображення, описують характерні ознаки предмета, не називаючи його, відгадують предмети за описом [49].

Важливого значення надавав К.Ушинський в межах розвитку зв'язного мовлення такому прийому як порівняння. Педагог зазначав, що все в світі дізнається через порівняння. Тому доречно проводити дидактичні ігри на описування та порівняння. Однією з умов проведення дидактичної гри є її жвавість, певний ритм, активна участь в ній усіх дітей [56].

У дослідженнях Д.Менджеричької доведено про необхідність ігрових прийомів, про привернення уваги дітей в грі до слова і про взаємовплив гри й мовлення. Гра забезпечує ситуацію природного мовленнєвого спілкування і сприяє мовному розвитку дітей [33].

Таким чином, дидактична гра є ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, що є основою для оволодіння контекстним мовленням. Сприяє кращому сприйманню дітьми навчального матеріалу,

вносить елементи цікавості, формує мовленнєво-творчі вміння дітей, розвиває естетичне сприймання, виховує мовленнєву культуру. Забезпечення сприятливих педагогічних умов використання дидактичних ігор, урізноманітнить навчальну діяльність дітей щодо засвоєння мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для оволодіння зв'язним висловлюванням.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

Проаналізувавши зміст та структуру провідних категорій дослідження можна зазначити, що проблема мовленнєвого розвитку дошкільників на сьогодні дуже актуальна. Розвинене зв'язне мовлення - це один з показників сформованості пізнавальних процесів дитини, таких як увага, пам'ять, логічне мислення, уява.

Оволодіння зв'язним мовленням дітьми старшого дошкільного віку проходить динамічно і у старшому дошкільному віці досягає досить високого рівня.

Розробкою проблеми розвитку зв'язного мовлення дошкільників за допомогою дидактичних ігор в дошкільній педагогіці займалися А. Бородич, Є. Тихеева і ін. Різнобічно вивчені методи і прийоми навчання дошкільнят зв'язного мовлення Е. Смирновою та О.Ушаковою, які розкривають можливість використання серії сюжетних картинок в розвитку зв'язного мовлення дошкільнят. Можливість використання іграшки, предмета, наочного посібника в процесі навчання дошкільнят розповідання в своїй роботі описує В.Гербова.

Важливим засобом розвитку зв'язного мовлення дошкільників є дидактична гра. Дидактична гра допомагає засвоїти монологічне та діалогічне мовлення, які є елементами зв'язного мовлення. Може проводитися на заняттях, бути одним з елементів прогулянки, а також особливим видом діяльності. Специфічними структурними елементами дидактичної гри є: навчальні та ігрові завдання, зміст гри, роль, правила, ігрові дії і результат.

Маючи позитивний вплив на розвиток зв'язного мовлення дошкільнят, дидактичні ігри сприяють формуванню словникового запасу дітей, активізують дитячу пошукову активність у формі граматики, виховують у дітей мовне чуття, лінгвістичне ставлення до слова і елементарні форми усвідомлення мовної дійсності. Дидактичні ігри для розвитку зв'язного мовлення - це практична діяльність, за допомогою якої можна перевірити чи

опанували діти мовленнєві навички і чи уміють вони їх застосувати, коли це потрібно.

Таким чином, в наукових дослідженнях переконливо доведено про необхідність застосування дидактичних ігор в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Методика і процедура констатувального етапу дослідження стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Експериментальне вивчення стану сформованості зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку відбувалося за допомогою педагогічного експерименту, який включав три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Дослідження проводилось на базі ЗДО №163 м. Києва (Управління освіти Подільської районної державної адміністрації). У експерименті взяли участь 28 дошкільників старшого віку та 8 педагогів.

Основною метою констатувального експерименту було визначення стану сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання експеримент:

- підібрати діагностичний інструментарій для виявлення рівня зв'язного мовлення у дітей шостого року життя;
- провести обстеження дітей, проаналізувати отримані результати;
- вивчити вплив закладу дошкільної освіти на формування зв'язного мовлення дошкільників.

Для розробки діагностичних методик з метою обстеження зв'язного мовлення дітей використовувалася авторська діагностична методика «Методика обстеження мови і комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку», розроблена О. Ушаковою, Є. Струніною, В. Яшиною. Серія завдань по обстеженню зв'язного мовлення [53].

У процесі дослідження проводилося три серії завдань.

Мета: виявлення рівня використання всіх мовленнєвих умінь при побудові зв'язних висловлювань різних типів.

Обстеження проводилося індивідуально з кожною дитиною із використанням потрібного дидактичного матеріалу, не перевищувало 15 хв. Завдання давалися в цікавій, інтонаційно виразній формі. Правильні відповіді отримували схвалення, підтримку. Якщо дитина не впоралася з виконанням завдання, то дослідник не наголошував на цьому, а говорив правильну відповідь. Але в протоколі зазначалося невиконання.

На першому етапі діагностичного дослідження ми скористалися серією завдань для вивчення зв'язного мовлення з «Тестової методики діагностики усного мовлення» Т. Фотекової [60].

Методика Т.Фотекової розроблена для дослідження сформованості зв'язного мовлення дошкільників. Також даним автором розроблена бально-рівнева система для оцінки виконання завдань методики, якою ми користувалися.

Вивчення сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку складалося з 2-х завдань:

Завдання №1. *Опис за картинкою.*

Дорослий пропонує дитині описати їжачка (за картинкою, іграшкою).

Мета: складання опису, в якому присутні три структурні одиниці: початок, середина, кінець. Матеріал: картинка їжачка.

Процедура проведення: дослідження проводиться індивідуально, дитині пропонується описати їжачка.

Оцінка підсумків: Якщо дитина добре виконала завдання, вона отримує 5 балів, якщо у відповіді дитина допустила незначні помилки, вона отримує 2,5 бали, якщо у відповіді дитина часто помиляється, то отримує 1, якщо дитина не може впоратися із завданням - 0.

Завдання №2. *Складання розповіді за серією сюжетних картинок.*

Дорослий пропонує серію сюжетних картинок (4), об'єднаних сюжетом, пропонує розкласти їх в послідовності і скласти розповідь.

Мета: розкладання картинок в правильній послідовності і складання розповіді.

Матеріал: 4 картинки, об'єднані одним сюжетом.

Процедура проведення: дослідження проводиться індивідуально, дитині пропонується розкласти в послідовності картинки і скласти розповідь.

Робота велася за наступними напрямками:

1. Формування вміння послідовно розкрити тему тексту:

5 балів - розповідь повністю відповідає темі, містить всі смислові зв'язки, які розташовані в правильній послідовності;

2,5 - незначно змінена тема, порушені причинно-наслідкові зв'язки;

1 – розповідь частково пов'язана з темою, відсутні смислові зв'язки;

0 - тема повністю не розкрита.

2. Формування вміння лексико-граматичного оформлення висловлювання:

5 балів - розповідь правильно оформлена, точно використані лексичні засоби;

2,5 – розповідь складена без граматичних помилок, однак зустрічається неправильне вживання слів;

1 - спостерігаються значні порушення в побудові речень, неадекватне використання лексичних засобів;

0 - розповідь не оформлена, тобто не складена.

3. Формування вміння самостійно складати розповідь:

5 балів- дитина повністю впорався із завданням, склала розповідь без допомоги педагога;

2,5 - дитині потрібна допомога в процесі розкладання картинок;

1 - вся робота здійснена з навідними питаннями;

0 - невиконання завдання, в тому числі і при наявності педагогічної підтримки.

Завдання №3. *Складання розповіді (казки)*. Дорослий пропонує дитині скласти розповідь (казку) на самостійно обрану тему.

Мета: вигадування оповідання (казки) з назвою. Процедура проведення: дослідження проводиться індивідуально, дитині пропонується скласти розповідь (казку).

Перевіряються наступні вміння:

- 1) в оповіданні відображати початок, основну частину і кінець;
- 2) послідовно передавати розвиток сюжету;
- 3) з'єднувати висловлювання через різні типи зв'язку.

Крім представлених завдань методики Т.Фотекової, нами були використані завдання, представлені в дослідженнях Н. Смольнікової і Є.Смирнової та описані в працях О. Ушакової [44, 43].

Завдання 1. *Придумати початок оповідання.*

Інструкція дітям: кожній дитині читається розповідь: «Сніговий колобок» Н. Калініної (*див. дод. А*).

В оповіданні пропускається початок. Після читання дітям ставимо запитання: Все зрозуміло в оповіданні? Чи бракує якоїсь частини в оповіданні? Як думаєте, про що йдеться на початку оповідання?

За основу розробки критеріїв та показників сформованості зв'язного мовлення страших дошкільників, були взяті критерії та показники розроблені О.Ушаковою.

Критерії оцінки зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку, розроблені О.Ушаковою стали основою для нашого дослідження.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Змістовність	наскільки повно і цікаво дитина передав зміст своєї розповіді;
Логічна послідовність	логічний перехід від однієї частини оповідання до іншої, вміння почати і правильно закінчити;

	розповідь без зайвих вставок і повторень, пропусків окремих епізодів;
Граматична правильність	правильна побудова речень, граматичний і смисловий зв'язок речень між собою, тобто грамотне оформлення висловлювання;
Точність мовлення	вміння передати думку відповідно до тексту;
Багатство мовлення	емоційна насиченість, багатство мовних засобів, їх різноманітність.

У дослідженнях О. Ушакової, Є. Струніної було визначен якісні характеристики рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

I - високий рівень. У побудові зв'язного висловлювання діти розвивають сюжетну лінію в логічній послідовності, будують речення (прості, поширені, складні) граматично правильно, витримуючи структуру (початок, середина, кінець), поєднуючи частини висловлювання різними способами зв'язків, даючи точну назву розповіді.

II - середній (достатній) рівень. В оповіданнях дітей частково порушується послідовність викладу тексту (заминки, паузи, зупинки), більше використовують прості речення, у викладі представлені тільки дві структурні частини (початок, середина), використовуються одноманітні способи зв'язків між реченнями і частинами висловлювання (сполучники I, A, прислівники *потім*). Дають довгу назву розповіді.

III – низький рівень. У складанні зв'язного тексту відсутня послідовність і структура викладу, використовується одноманітна лексика, однотипні конструкції і тільки прості речення. Не вміють дати розповіді заголовки.

Отже, нами підібрана система діагностичних завдань, які дозволили вивчити рівень сформованості зв'язного мовлення у старших дошкільних.

Досліджуючи *практичну діяльність ЗДО щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку*, нами було проведене

анкетування вихователів та проаналізовано календарний план з розвитку мовлення дітей.

Анкетування вихователів ставило за *мету*: дослідити яким методам роботи вони надають перевагу з метою розвитку зв'язного мовлення дітей. Яку роль відводять дидактичним іграм у роботі з дошкільниками, які форми роботи переважають, організовані заняття чи вільна діяльність дітей.

Нами було розроблено *анкету* (див.дод. Б.), запитання якої дають можливість дослідити практичну діяльність педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

В анкетуванні взяли участь 8 вихователів. Перед заповненням анкет експериментатором було сказано вступне слово з метою позитивного налаштування вихователів на написання відповідей.

Наша анкета складалася з трьох блоків : до I блоку належать питання, що стосувалися обізнаності вихователів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей, до II блоку входили питання, спрямовані на дослідження методики розвитку зв'язного мовлення дітей, використання педагогами методів та прийомів роботи. Третій блок був присвячений вивченню ролі дидактичної гри у педагогічній діяльності вихователів з метою розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників.

Також нами були проаналізовані *календарні плани* в тій частині, де представлений був напрямок з розвитку мовлення, зокрема були виділені та проаналізовані форми роботи з дітьми, де вихователі здійснювали роботу щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей.

Аналіз здійснювався на основі виділених критеріїв:

I критерій - систематичність та послідовність виконання даної роботи;

II критерій – відповідність вимогам програми за якою працює ЗДО у частині мовленнєвого розвитку дітей;

III критерій – різноманітність форм та методів роботи з дітьми.

Для аналізу зібраних матеріалів використано *методи математичної статистики*.

Таким чином, нами розроблена методика визначення рівня розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, яка поєднує комплекс методів, що адаптовані до особливостей досліджуваної проблеми. Об'єктами дослідницької уваги виступають діти старшого дошкільного віку і педагоги.

2.2. Характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Вивчаючи рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку, нами було використано ряд методик, які дозволили виділити якісні і кількісні характеристики досліджуваного явища.

Виконання завдань оцінювалось відповідно до виділених критеріїв та показників розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку.

Результати дослідження зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку за завданням №1 *Опис за картинкою* показали, що 20% дітей володіють високим рівнем, 67% - середнім і 13% перебували на низькому рівні сформованості зв'язного мовлення. При проведенні діагностики кожне висловлювання дитини фіксувалося і аналізувалося відповідно до визначених критеріїв.

Діти з *високим рівнем* розвитку склали опис за картинкою без допомоги дорослого, в якому були присутні три структурні частини: початок, середина і закінчення. У побудові зв'язного висловлювання розвивали сюжетну лінію в логічній послідовності, будували речення (прості, поширені, складні) граматично правильно, поєднуючи частини висловлювання різними способами зв'язків, даючи точну назву розповіді. Не допускали помилки при узгодженні прикметників і іменників в роді, числі, відмінку, числівників і іменників. Урізноманітнювали способи зв'язків між реченнями, лексичні засоби, використовуючи різні частини мови, образні слова - визначення, порівняння, синоніми, антоніми.

Була присутня емоційна насиченість, багатство мовних засобів, їх різноманітність.

У дітей із *середнім рівнем* розвитку зв'язного мовлення в оповіданні частково порушена послідовність викладення (заминки, паузи, зупинки), були відсутні початок або закінчення, використовувалися однакові способи зв'язків між реченнями і частинами висловлювання (сполучники І, А, прислівник *потім*), спостерігалися граматичні помилки в узгодженні слів у реченні, більше використовувалися прості речення, діти потребували допомоги педагога, яка полягала у вигляді навідних запитань. У більшості випадків розповіді дітей не мали заголовка. Мовленнєві засоби були однотипні.

Низький рівень розвитку показали діти, в яких була відсутня самостійність у складанні розповіді. Вони будували висловлювання тільки за допомогою навідних запитань педагога, іноді просто перераховуючи окремі якості персонажа одним словом. Відсутня структура викладу, використовується однакова лексика і тільки прості речення. Не вміють дати заголовок тексту. Відсутні мовленнєві засоби, які несуть емоційне забарвлення.

При оцінці самостійності дітей у виконанні першого завдання, ми зробили висновок про те, що більшість дітей не справляються самі. Деяким дітям довелося допомогти в розташуванні картинок, деяким довелося допомагати складати всю історію. Тільки декільком дітям при виконанні завдання не знадобилися постійні навідні запитання.

Результати дослідження зв'язного мовлення дітей за завданням №2 *Складання розповіді за серією сюжетних картинок* показали: дітей з високим рівнем виявлено не було, у 67% - середній рівень, у 33% - низький. Проаналізувавши результати методики, ми відмітили, що ніхто з досліджуваних не розклали картинки у правильній послідовності, щоб потім скласти за ними зв'язну розповідь.

У дітей із середнім рівнем розвитку спостерігалися помилки при розкладанні картинок в правильній послідовності, оскільки перше завдання не

виконано правильно, то і складання зв'язної розповіді мало певнів порушення у викладі логіки змісту. Дошкільники часто потребували допомоги дорослого, щоб продовжити розповідь у правильній послідовності. Діти в більшій мірі використовували прості речення, однотипні зв'язки між частинами речення. Були присутні граматичні помилки в узгодженні і зміні слів за відмінками.

Дошкільники, яких ми віднесли до низького рівня, не могли правильно розкласти картинки, тому дане завдання виконували з допомогою педагога. Зв'язний текст відсутній, оскільки діти могли тільки окремо розказати, що було зображено на кожній окремій картинці і не могли логічно пов'язати зображене між собою.

У процесі якісного аналізу результатів ми визначили, що розповіді за картинкою більшої кількості дітей в повному обсязі відповідали ситуації, необхідні елементи були розташовані в правильній послідовності. Однак, деякі діти трохи спотворювали ситуацію, представлену на картинках. Наприклад, Марина А. поміняла картинки місцями, але склала розповідь.

Результати дослідження зв'язного мовлення дітей за завданням №3 *Складання розповіді (казки)* показали, що у 13% - високий рівень сформованості зв'язного мовлення, у 74% - середній і у 13% - низький. Дошкільники, які засвідчили високий рівень розвитку даної якості склали казку і розповідь, придумавши їм назву. Тексти були зв'язно складені в логічній послідовності. Граматично правильно витримана структура (початок, середина і закінчення). Діти складають змістовну, об'ємну розповідь (казку) з 5-10 речень. Розповідають емоційно, в помірному темпі з інтонаційною виразністю. Будують речення різної складності. Допомога дорослого не використовувалася.

Діти, що знаходились на середньому рівні складали розповідь за допомогою дорослого. Деякі дошкільники довго не могли визначитися з темою розповіді, не могли придумати назву. У дітей відчувалися заминки, паузи, спостерігалася невпевненість. Слова в реченнях не завжди узгоджувалися між собою, часто простежувалися граматичні помилки.

Розповіді були досить короткі. Для цих дітей характерна розгорнута фразова мова, але з незначними порушеннями в лексико-граматичній та фонетико-фонематичній будові. При розповіданні можливо запозичення сюжету і наявність двох структурних частин (початок і середина, середина і закінчення). Розповідь складається з простих речень, не більше п'яти. Діти відчувають труднощі у побудові простих і складних речень, не вміють підібрати сполучники. Користуються всіма частинами мови, помітна перевага іменників і дієслів. Неточне вживання дієслів, заміна назв частин предметів назвами цілих предметів. Не сформовані навички словотворення і словотворчості. Правильно вживають прості граматичні форми, не допускають помилки при узгодженні прикметників і іменників в роді, числі, відмінку, числівників і іменників, але уривчасто викладають текст з незначними затримками і паузами. Пропускають і замінюють прийменники або починають кожне речення з одного і того ж прийменника.

Дітям, які знаходились на низькому рівні, протягом усього діагностування педагог надавав допомогу, ставив вихованцям навідні запитання, за якими діти намагалися скласти хоч декілька речень і об'єднати їх у зв'язний текст. Назву розповіді також давав педагог. У дітей повністю відсутня самостійність у виконанні поставленого завдання. Були і такі діти, що відмовлялися від виконання завдання. Діти будують прості фрази з 2-3 слів, прості однотипні конструкції речень, висловлювання на рівні перерахування сприймання предметів і дій. Відсутні початок і закінчення розповіді через невміння пов'язувати між собою речення. Розрізняються деякі граматичні форми і морфологічні елементи мови. Обмежений словник дій і ознак. Відсутні навички словотворення і словотворчості. Не сформована граматична будова мови, спостерігаються змішування відмінкових форм, відсутність узгоджень, пропуск прийменників, зайве вживання прийменників. Заміна складних прийменників простими, наявні помилки у вживанні роду дієслів. Дитина не проявляє активності та ініціативності при спілкуванні, відсутній інтерес до завданням, вона неуважна, мовлення інтонаційно невиразне.

Проаналізувавши виконане завдання, що стосується складання початку оповідання Н. Калініної «Сніговий колобок», було отримано такі результати: 14% дошкільників самостійно пропонували свій варіант початку розповіді, це вказує на усвідомлене розуміння структури тексту, оскільки дитина на основі аналізу змісту тексту не тільки характеризує пропущену частину, а й наповнює її змістом. 68% дітей виконують завдання тільки після додаткових запитань. Це говорить про неповну усвідомленість теми тексту і його структури. І решта дошкільників (18%) повністю не справилися із завданням, навіть після додаткових запитань і допомоги педагога при складанні початку розповіді. У дітей бракувало знань щодо побудови зв'язних речень, внаслідок чого порушувалась логіка викладу пропонованих варіантів. Це означає і те, що дитина не усвідомила тему і структуру тексту.

Отже, при виконанні даного завдання тільки незначна частина дітей помітили, що в оповіданні відсутній початок. При складанні початку розповіді дітям було складно запропонувати свій логічний варіант. Це говорить про те що більшість дітей не усвідомили структуру тексту і, на основі аналізу змісту тексту, не визначили відсутню частину.

Узагальнивши і проаналізувавши результати проведеного дослідження, нами були визначені рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей старшої вікової групи: *високий, середній, низький*.

Таблиця 2.2.

Якісно-кількісна характеристика рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей

Рівні	Характеристика рівнів	Кількісний розподіл (%)
Високий рівень.	Характеризується вмінням дитини повно і цікаво передавати зміст своєї розповіді, складати цілісне висловлювання з урахуванням змісту тематичних сюжетних картинок; переказувати короткий і не складний текст; зв'язно складати розповідь за серією тематичних сюжетних картинок, пов'язаних між собою послідовно; здійснювати логічний перехід від однієї частини розповіді до іншої, розпочинати і правильно закінчувати розповідь, грамотно оформлювати висловлювання; передати думку відповідно до тексту; використовувати емоційно забарвлені слова та вирази, різноманітні мовленнєві засоби.	15
Середній рівень.	Характеризується недостатнім вмінням дитини передавати зміст своєї розповіді, спостерігається порушення викладу логіки, хоча більша частина фрагментів розповіді представляє досить інформативно, зв'язні висловлювання; складанням зв'язної розповіді за серією тематичних сюжетних картинок, які пов'язані між собою послідовно з деякою допомогою педагога (вказівки на картинку, що стимулюють запитання), але майже при повному відображенні суті змісту картинок; логічний перехід від однієї частини розповіді до іншої часто порушується; спостерігаються тривалі паузи для пошуку потрібного слова в процесі складання речень за окремими картинками; вмінням розпочинати і правильно закінчувати розповідь, однак часто допускаються синтаксичні помилки у поєднанні частин речення; не завжди використовуються емоційно забарвлені слова та вирази.	67
Низький рівень.	Характеризується не сформованим вмінням дитини повно передавати зміст розповіді, складати цілісне висловлювання з урахуванням змісту тематичних сюжетних картинок; завдання виконується в формі простого перерахування предметів, які зображені на картинках, невмінням дитини переказувати короткий текст, скласти речення навіть за допомогою педагога; під час висловлювання думок порушується поєднання слів у реченні, відсутність емоційних слів, мовленнєві засоби одноманітні.	18

Таким чином, ми бачимо, що більшість дітей перебуває на середньому рівні сформованості зв'язного мовлення. Було відзначено, що найскладніше дошкільникам було пов'язувати слова у реченні, логічно вибудовувати висловлювання. Часто у дітей спостерігалось повторення одних і тих же слів, що говорить про бідність словника. Найбільш високі результати діти показали за звукове оформлення висловлювання (плавність, інтонаційна виразність, розповідь в помірному темпі) та використання емоційно-забарвлених слів.

Але той факт, що 18% дітей перебуває на низькому рівні, говорить про те, що даний напрямок потребує подальшої роботи педагогів з дітьми старшого дошкільного віку з метою розвитку їх зв'язного мовлення.

2.3. Вплив закладу дошкільної освіти на формування зв'язного мовлення старших дошкільників

У результаті проведеного дослідження, ми проаналізували відповіді вихователів на запитання анкети. Особлива увага була спрямована на вивчення форм, методів і засобів, які педагоги використовували з метою розвитку зв'язного мовлення у дітей. Нас цікавило питання, пов'язане з використанням дидактичних ігор у роботі з дошкільниками щодо формування зв'язного мовлення.

До першого блоку увійшли запитання, що стосувалися обізнаності вихователів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей, до другого блоку входили питання, спрямовані на дослідження методики розвитку зв'язного мовлення дітей, використання педагогами методів та прийомів роботи. Третій блок був присвячений вивченню ролі дидактичної гри у педагогічній діяльності вихователів з метою розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників.

Також нами були проаналізовані календарні плани в тій частині, де представлений був напрямок з розвитку мовлення, зокрема були виділені та

проаналізовані форми роботи з дітьми, де вихователі здійснювали роботу щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей. Предметом нашої уваги було використання дидактичної гри з метою розвитку зв'язного мовлення у дошкільників.

Аналіз здійснювався на основі виділених критеріїв:

I критерій - систематичність та послідовність виконання даної роботи;

II критерій – відповідність вимогам програми за якою працює ЗДО у частині розвитку зв'язного мовлення дітей;

III критерій - різноманітність форм та методів роботи з дітьми.

Аналіз анкетних даних дозволив виявити, що 100% педагогів надають важливе значення розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. У відповідях зазначалось, що сформованість зв'язного мовлення забезпечить дитині можливість спілкуватися, обмінюватися думками, висловлювати свої бажання, є необхідною передумовою готовності дитини до шкільного навчання.

Всі дали визначення даному поняттю, але мало хто зазначив, що зв'язне мовлення включає діалогічне та монологічне. Разом з тим, педагоги зазнають труднощів у визначенні компонентів зв'язного мовлення. Найчастіше педагоги не відрізняють базові компоненти зв'язного мовлення від видів мовних висловлювань. Вихователі зазначили, що завдання розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників визначені у програмі і включають розвиток монологічного та діалогічного мовлення. Тільки 35% педагогів сформулювали дані завдання і коротко їх прокоментували. Решта педагогів обмежилась тільки тим, що ці завдання зазначені у чинних програмах і вони в процесі освітньої діяльності ними керуються.

Більшість педагогів (65%) надають перевагу організованим заняттям; 35% опитаних на перше місце у старшій групі ставлять різні види дитячої діяльності і важливу роль відводять ігровій. Пояснюючи це тим, що дитина проявляє мовленнєву активність в різних видах діяльності, внаслідок чого і відбувається розвиток її зв'язного мовлення.

На запитання «Які методи і прийоми використовуєте з метою розвитку зв'язного мовлення у дітей?» частина педагогів не змогли чітко розмежувати «метод» і «прийом».

У більшості випадків педагоги перераховують методи і прийоми роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей (читання, обговорення, складання загадок і оповідань, розповідання за сюжетними картинками, мовні хвилинки, розглядання, ігри, заучування віршів). 42% респондентів називають метод моделювання, внаслідок якого формуються символічні уявлення у мисленні дітей та наповнюються узагальненими наочно-образними формами їхні висловлювання. Педагоги зазначили, що дітям значно легше будувати розповідь, коли є символи, схематичне зображення дозволяє витримати логічну послідовність розповіді, сприяє розвитку дитячого міркування. Решта 58% надають перевагу читанню та розповіданню.

Переказування як метод роботи з розвитку зв'язного мовлення, використовують всі педагоги. До повного переказу вдаються всі педагоги. Переказу за частинами надають перевагу 64% педагогів, колективний переказ присутній у 36% вихователів. Навчаючи дошкільників переказувати художній твір, практично ніхто не зазначив інсценування за ролями та творчий переказ. Але розігрування сюжетів за ролями сприяє розвитку зв'язного мовлення.

Вивчаючи питання, яку роль відіграє дидактична гра у розвитку зв'язного мовлення дітей, ми отримані наступні результати. Всі педагоги зазначили, що відіграє важливу роль, але чомусь відповідаючи на попередні запитання, тільки незначний відсоток педагогів виділили дидактичну гру. Це говорить про те, що педагоги розуміють важливість такої гри в розвитку мовлення дитини, але самі надають перевагу іншим методам.

Щодо використання дидактичної гри, то більшість педагогів спонукають дітей до даної гри під час вільної діяльності, де не вирішуються програмові завдання у зв'язку з навчанням дітей зв'язно висловлюватись. Тільки 32% педагогів відмітили, що використовують систематично дидактичні ігри на заняттях з розвитку мовлення дітей. В основному це ігри, які базуються на

змісті художніх творів, розігруванні інсценівок, ситуацій. Педагоги чітко формулюють завдання гри, які спрямовані саме на розвиток діалогічного або монологічного мовлення. Використовують дидактичні ігри і на розвиток словника, оскільки чим багатший словник, тим легше дитині побудувати зв'язний текст.

Таким чином, можна відмітити, що педагоги використовують дидактичну гру з метою розвитку зв'язного мовлення дошкільників на недостатньому рівні. Основна робота спрямована на переказування змісту прочитаного, складання розповідей.

Підсумовуючи вище зазначене, можемо констатувати, що з метою розвитку зв'язного мовлення дитини старшого дошкільного віку необхідна систематична робота вихователів, як на організованих заняттях, так і в процесі життєдіяльності дитини. А дидактичну гру варто виділити, як один із ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення дитини, оскільки дана гра формує відповідні мовленнєві уміння та навички, необхідні для зв'язного висловлювання дитини.

Проаналізувавши календарні плани педагогів було виявлено, що робота з розвитку зв'язного мовлення спланована у всіх педагогів. Основними завданнями, які ставили педагоги для роботи з дітьми були наступні: удосконалювати діалогічне та монологічне мовлення; активізувати мовленнєву діяльність дітей; розвивати комунікативні здібності; спонукати до вільного спілкування з дорослими; вчити зв'язно і послідовно переказувати оповідання, казки, небелиці; переказувати зміст сюжетних картинок, складати розповіді за малюнками, з власного досвіду, по пам'яті, тощо.

Планування роботи з розвитку зв'язного мовлення включає роботу над переказами з використанням опорних схем, застосування казкотерапії, внаслідок чого навчали дітей складати словесні описи, складання розповідей за сюжетними картинками, складання загадок тощо. Дуже широко представлена театралізована діяльність, зокрема, інсценізація художніх творів. В одному аспекті представлені ігри та вправи, які розроблені

О.Ушаковою і спрямовані на удосконалення мовленнєвого слуху, закріплення навичок чіткої, правильної, виразної мови, диференціацію звуків та слів, закріплення правильної дикції. І хоча педагоги відповідаючи на запитання анкети стверджували, що використовують дидактичні ігри з метою розвитку зв'язного мовлення у дітей, у календарних планах такий аспект роботи не був відображений. Зразок одного з планів представлено у *додатку В* .

Отже, ми прийшли до висновку, що систематичної роботи з використанням сучасних дидактичних ігор, які спрямовані на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників у даному закладі не спостерігається. Вихователі надають перевагу використанню художньої літератури, театралізованої діяльності, але ці засоби є ефективними на закріплення мовленнєвих умінь і навичок. А з метою розвитку варто використовувати ті засоби та методи роботи, які сприятимуть формуванню мовленнєвих здібностей до зв'язного висловлювання. До таких засобів і відноситься дидактична гра.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Система роботи констатувального етапу дослідження забезпечила визначення рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку та дала підстави для розширеної характеристики зв'язного мовлення дітей кожного, визначеного нами, рівня.

Проаналізувавши наукові джерела, ми виділили критерії та показники сформованості мовлення дітей даного вікового етапу. Це: змістовність мовлення (повнота змісту розповіді), логічна послідовність (логічний перехід від однієї частини до іншої, вміння почати і правильно закінчити розповідь), граматична правильність (правильна побудова речень, зв'язок речень між собою), точність мовлення (вміння передати думку відповідно до змісту), багатство мовлення (емоційна насиченість, різноманітність мовних засобів).

На основі розроблених критеріїв та їх показників, нами було визначено рівні сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку: високий, середній, низький. Встановлено, що дошкільників, віднесених нами до високого рівня було 15%, середнього – 67%, низького – 18%. Ми бачимо, що переважна більшість дітей мають середній рівень сформованості зв'язного мовлення. Наявність дошкільників із низьким рівнем актуалізує необхідність посилення уваги педагогів до формування в них даної якості.

З'ясовано, що на мовленнєвий розвиток дошкільників мають значний вплив вихователі. Вони є важливим джерелом збагачення словника дитини, зокрема, формулами мовленнєвого етикету, формування граматичної правильності, монологічного та діалогічного мовлення, що є складовими зв'язного мовлення. Проаналізувавши відповіді на запитання анкет, встановлено, що педагоги небайдужі до мовленнєвого розвитку дитини, мають прагнення сформувати у них правильне зв'язне мовлення, створивши для цього оптимальні умови і використовуючи різні засоби та методи. Однак такий засіб як дидактична гра використовується недостатньо в освітній діяльності з метою розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

РОЗДІЛ III. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор

Аналіз наукових джерел поркажує, що важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення дошкільників займає дидактична гра. Вона забезпечує сприятливі умови для вирішення педагогічних завдань з урахуванням можливостей дітей дошкільного віку. Вплив дидактичної гри на виховний процес дітей було розкрито в роботах: педагогів Л. Виготського, Д.Ельконіна, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе, Г. Жуковської, Т. Маркової, К.Щербакової та ін.

Для підвищення ефективності впливу дидактичної гри на розвиток зв'язного мовлення, нами були визначені *педагогічні умови*: забезпечення взаємозв'язку мовленнєвої та ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку; комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення в ході гри., залучення до активної участі в дидактичних іграх батьків.

Розвиток зв'язного мовлення дитини залежить від того, наскільки раціонально поєднуються різні види діяльності в її життєдіяльності. Німецькі вчені Б.Крафт і К.Менг зазначають, що в дошкільному віці відбувається взаємопроникнення різних видів діяльності дитини в процесі мовленнєвої взаємодії [26]. Дане явище вони називають «інтерацією». Ігрова діяльність у дошкільному віці є провідною. Тому засвоєння зв'язного мовлення дитиною повинно відбуватися у ігровій діяльності.

Як зазначають, А.Богущ, Н.Гавриш, у процесі гри конкретні дії дітей зумовлюють їх мовленнєву активність і спрямовують розвиток гри [5]. Водночас, стверджує А.Омеляненко, здатність дошкільника використовувати в ігрових ситуаціях різноманітні мовленнєві висловлювання позитивно впливає на емоційну сферу життєдіяльності дитини і максимально активізує зв'язне мовлення. Під час такої гри, малюк легко запам'ятовує нові слова, не

помічаючи навчального процесу, складає різні типи розповідей, переказує зміст художнього тексту, що значно покращує засвоєння мовлення [36].

О. Аматьєва, Л. Березовська, С. Ласунова, Н. Савінова у своїх наукових працях розкривають лінгводидактичний аспект використання дидактичних ігор для розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Взаємозв'язок мовленнєвої та ігрової діяльності дітей простежується в працях А. Богуш, Н.Гавриш, І.Луцан, Н. Кузіної, А. Зрожевської, Н. Харченко, В.Саннікової, Н.Семенової.

Як зазначає А.Омелянко, основною функцією мовленнєвої дидактичної гри є мовотворча. Така гра розглядається як спосіб вираження думки і покликана розвивати мислення та мовлення. Основними способами розв'язання поставлених завдань у грі є дія і мовлення [36]. Гра, на думку А.Богуш, Н. Савінової, завжди супроводжується мовленнєвим спілкуванням, яке передбачає розгорнуте мовлення. Включає зв'язні фрази, роздуми, діалоги, розмовне мовлення, за допомогою яких передаються переживання, радощі, хвилювання тощо [8, 39].

На взаємозв'язок мовленнєво-творчої та ігрової діяльності вказували А.Богуш, Л.Виготський, О.Леонтєв. Л.Виготський зазначає, що в процесі розвитку зв'язного мовлення з використанням методу ситуативних ролей, відбувається ігрова мовленнєва діяльність, коли діти виконують прийняті на себе ігрові ролі. Вони мовленнєвими засобами реагують на ситуацію, обстановку, виражають своє ставлення до партнерів по грі [13, с. 62]. На думку О.Леонтєва, мовлення завжди входить в іншу діяльність, в тому числі ігрову, і не є самостійною, незалежною діяльністю [27, с. 23].

І.Луцан пише, що взаємозв'язок ігрової і мовленнєвої діяльності передбачає використання словесних дидактичних ігор і в ході організованих занять. Автор зазначає, що саме у грі формується вміння дитини переносити способи дії з одного предмета на інший, що має велике значення для розвитку наочно-образного мислення і розвитку зв'язного мовлення. Тому дидактична гра не тільки відповідає психічному розвитку дитини, а й створює сприятливі

умови для розвитку важливих процесів, необхідних для розвитку зв'язного мовлення [28].

Під час дидактичної гри відбувається комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення.

Оскільки, основна функція зв'язного мовлення – комунікативна, вона здійснюється в двох основних формах - діалозі і монологі. Кожна з цих форм має свої особливості, які визначають характер методики їх формування.

Розвиток обох форм зв'язного мовлення відіграє провідну роль в процесі мовленнєвого розвитку дитини і займає центральне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення. На думку А.Богущ, зв'язне мовлення вбирає в себе всі досягнення дитини в оволодінні рідною мовою, її звуковим складом, лексичним, граматичним ладом. Якщо монологічне мовлення розвивається в процесі навчання дітей, то одним з умов розвитку діалогічного мовлення є організація мовленнєвого середовища, взаємодії дорослих між собою, дорослих і дітей, дітей один з одним [7].

Основним методом формування діалогічного мовлення в повсякденному спілкуванні є розмова вихователя з дітьми.

Взаємодія педагогів дошкільного навчального закладу з батьками - це комплекс заходів, який спрямований на педагогічну просвіту батьків у питаннях виховання і освіти дитини. Необхідною умовою, зазначає О.Леонт'єв, є те, щоб педагоги і батьки могли спілкуватися на однаковому рівні розуміння установок сучасного суспільства в області розвитку повноцінної творчої особистості.

Залучення батьків до організації дидактичних ігор передбачає проведення спеціальних свят, виготовлення дидактичного матеріалу, використання таких ігор вдома, спонукаючи дітей до переказування знайомого тексту, складання розповіді, переказування улюбленого епізоду казки [27]. Для участі в іграх дітей батьки, перш за все, повинні бути ознайомлені з педагогічними технологіями ігрової діяльності дитини.

О.Леонт'єв зазначає, що ефективною формою взаємодії дітей зі своїми батьками можуть стати традиційні свята в дитячому саду, якщо змінити їх організацію і зміст і перевести з розряду розваг для батьків в засіб формування культури спілкування зі своєю дитиною, співробітниками дитячого закладу та іншими дітьми і дорослими [27].

Ознайомлення з навколишнім і збагачення дитячого словника дорослим необхідно здійснювати, безпосередньо граючись з дитиною. Розглядаючи і обстежуючи предмети, читаючи книги і розглядаючи картинки, обстежуючи іграшки, граючи в дидактичні ігри та вправи, загадуючи загадки необхідно велику увагу приділяти назвам предметів і явищ, їх властивостей, спонукати дітей розповідати про ці властивості в процесі дидактичної гри, розвивати вміння порівнювати, протиставляти, називати однорідні предмети і підбирати узагальнююче слово.

Організовуючи мовні ігри та вправи, необхідно прагнути до того, щоб вони були нетривалими, викликали інтерес, розвивали реакцію на мовну ситуацію і формували навички контролю за своїм і чужим мовленням.

Таким чином, реалізація вище зазначених педагогічних умов сприятиме розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичної гри. Адже дидактична гра спонукає дітей до спілкування один з одним; сприяє закріпленню навичок користування ініціативною мовою; вдосконаленню розмовної мови; збагаченню словника; впливає на формування граматичної будови мови.

3.2. Методика розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили необхідність розробки системи роботи, спрямованої на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор.

Метою формувального експерименту є забезпечення виділених нами педагогічних умов розвитку даного виду мовлення у дітей та розробці системи роботи, яка сприятиме формуванню мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для оволодіння зв'язним висловлюванням.

Завдання:

1. Підібрати дидактичні ігри для дітей старшого дошкільного віку, що сприятимуть розвитку їх зв'язного мовлення.
2. Підвищити професійну компетентність педагогів у питаннях розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.
3. Стимулювати активну батьківську позицію на основі тісної взаємодії дитячого садка і сім'ї в питаннях становлення зв'язного мовлення їхніх дітей.

Важливим підсумком розвитку зв'язного мовлення дошкільників має стати оволодіння основними формами усного мовлення, властивими дорослим. Дослідження Т. Доронової, Є. Тихеевої та ін. показують, що вміння зв'язно говорити, усвідомлювати мову і її будову, можливо в процесі серйозної роботи, створюючи при цьому певні умови навчання.

Система роботи розроблялася нами відповідно до вікових і психологічних особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку, з опорою на наступні принципи:

- науковості (облік сучасних досягнень науки і практики);
- цілісності (гармонійна взаємодія всіх учасників);
- цілеспрямованості (мета і результат є регуляторами напрямків системи роботи, творчого зростання педагогів);
- інтегративності і комплексного підходу до вирішення мовленнєвих завдань;
- динамічності (зміна і розвиток педагогічної діяльності);
- наступності (взаємодії з дитиною в умовах ЗДО і сім'ї).

Методика формувального експерименту передбачала урахування виділених нами педагогічних умов.

З метою реалізації *першої умови*, що стосувалася взаємозв'язку мовленнєвої та ігрової діяльності дітей, ми підібрали дидактичні ігри (*див. дод.Г*), які сприяють розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників. У розвитку зв'язного мовлення дітей старшої групи на перший план виступає формування вміння складати розповідь, дотримуючись структури і використовуючи різноманітні способи зв'язку між реченнями і частинами висловлювання.

Наступна педагогічна умова реалізувалась на організованих заняттях, коли розв'язувались комплексні завдання з розвитку зв'язного мовлення. При цьому активно використовувались дидактичні ігри, спрямовані на розвиток діалогічного та монологічного мовлення дітей.

Нами була розроблена систему занять по комунікації з використанням дидактичних ігор, картотеки дидактичних ігор з розвитку мовлення дітей.

Використовували наступні види дидактичних ігор:

1. Ігри з предметами (іграшки, реальні предмети, природний матеріал, предмети декоративно-прикладного мистецтва і т. д).
2. Настільно-друковані (парні картинки, доміно, лото).
3. Словесні гри (без наочного матеріалу).

У старшій віковій групі переважають словесні ігри. Тому ми їх активно застосовували на заняттях. Це ігри, побудовані на словах і діях, що грають. У словесних іграх діти поглиблюють свої знання і уявлення про предмети, відкривають щось нове. У таких іграх діти повинні самі знаходити ознаки відмінності і подібності предметів, групувати їх за різними властивостями, описувати предмети, впізнавати предмети за описом, виділяти характерні ознаки і т.д. Такі ігри розвивають не тільки зв'язне мовлення, а й увагу, кмітливість, швидкість реакції.

Щоб заняття для дітей були цікавими, ми поєднували розвиток мовлення і гру. Діти, захоплені задумом гри, не помічають того, що вони вчаться.

Використовувалась дидактична гра у формі змагання: «Підбери слівце».

Яблуко яке? - солодке, соковите, кругле, велике, блискуче, стигле, запашне, жовте, важке, вимите, і т. д. Виграє той, хто називає останнє слово. Той, хто придумав таке слово - відкушує шматочок яблука. Оскільки ми проводили інтегровані заняття, то пропонували дітям намалювати яблуко і розфарбувати кольоровим олівцем.

Далі проводили дидактичну гру «Згадай казку», яка була продовженням попередньої гри. Дітям ставили запитання: - У яких казках згадуються яблука? – Діти називали казки «Гуси-лебеді», «Білосніжка і сім гномів», «Молодильні яблучка» і ін. А якщо дитина згадала і переказала казку, то отримувала яблуко. Якщо у руках дітей було декілька яблук, переходили до наступної гри, яка спонукала дітей до підбору слів-прикметників.

Пропонували дошкільникам порівняти два яблука. Наприклад, одне яблуко жовте, а інше - червоне; одне солодке, а інше - кисле; у одного коричневе насіння, а у другого - біле; одне велике, а друге маленьке і т. д. Пропонували для порівняння і два різних фрукта (яблуко і апельсин).

Наступною була гра «Ланцюжок слів».

Мета: збагачення словника прикметниками, іменниками. Суть цієї гри полягає в підборі слів іменників і прикметників, об'єднаних будь-якою ознакою. Тобто дитина з нашою допомогою утворювала своєрідний ланцюжок зі слів, які логічно поєднуються між собою за допомогою запитань.

Наприклад, вихідне слово *мишка*. Перед дитиною ставимо запитання:

Мишка буває яка?

- сіра, біла, з довгим хвостиком.

А у кого ще є довгий хвостик?

і т.д.

За допомогою дидактичних ігор вирішувалися всі завдання формування зв'язного мовлення. Для звкріплення звукової правильності мовлення було використано гру «Зміни слово ».

Діти повинні так змінити слова, щоб в них з'явився звук [ж]:

один - дружок, пиріг - пиріжок, чобіт - чобіток,

сніг - сніжок, ріг - ріжок луг – лужок і т.д.

Для розвитку зв'язного мовлення використовувались нами і такі дидактичні ігри: «Подорож по кімнаті», «Чи знаєш ти», «Літак», «Де і коли це було?», «Хто як працює». Завдяки дидактичній грі діти знайомилися з навколишньою дійсністю («Що з чого зроблено?», «Магазин»), з птахами, тваринами («Хто літає?»), з фруктами, овочами («Смак і запах»), з природою («хто як розмовляє», «Вгадай дерево за листком», «хто де живе?», «хто ким був?», «Підкажи слівце» і ін.).

Під час дидактичної гри «Магазин» у дітей відбувався взаємозв'язок мовної та ігрової діяльності, вихователь забезпечував дружнє взаєморозуміння між вихованцями, викликав у дітей позитивні емоції, впевненість в собі, давав зрозуміти цінності співпраці у спільній діяльності. Після прогулянки, під час якої діти спостерігали за погодою, за небом, за змінами в природі, за поведінкою птахів, дошкільнятам було запропоновано скласти картину навколишньої природи, використовуючи інформацію про побачене. Після їх розповіді вихователь ставив запитання. На занятті з розвитку мовлення дітям пропонувалося скласти описові розповіді про тварин за схемою (колір, величина, особливості будови тіла, де живе, чим харчується).

Ігри зі словами «Які бувають собаки?», «Зміни речення» вчили дітей переказувати, складати розповіді за зразком, за сюжетною картинкою, з особистого досвіду, складати кінцівки до казок, відгадувати загадки. У процесі роботи ми відмітили, що діти з радістю відгадують загадки на будь-яку тему, адже в загадках у дітей формується швидка реакція на слово.

Таким чином, дидактичні ігри, які використовувались під час занять створюють величезний простір для розвитку мовленнєвої активності дошкільників. Спрямовані на оволодіння мовою як засобом спілкування, збагачення активного словника, розвиток зв'язного мовлення, граматично правильного діалогічного і монологічного мовлення, розвиток звукової і інтонаційної культури мовлення, фонематичного слуху, формування звукової

активності. Тобто, відбувається розвиток усіх складових зв'язного мовлення дошкільника.

Ще *однією умовою* роботи, що дозволяє підвищити ефективність розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, стало залучення до активної участі в дидактичних іграх батьків. При цьому робота побудована таким чином, щоб батьки були рівноправними учасниками розвиваючого процесу. Для цього були розроблені консультації, рекомендації для батьків, тематичні батьківські збори: «Ігри та вправи з розвитку мовлення дітей», «Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників», «Використання ігор та ігрових вправ в домашніх умовах для розвитку зв'язного мовлення дітей», та ін. (див. дод. Д)

Для педагогів підготували консультацію на тему «Дидактичні ігри як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку» (див. дод. Е.)

Під час батьківських зборів було запропоновано вихователям провести дидактичну гру для батьків, щоб батьки відчули себе дітьми і відключилися від повсякденних турбот. А найголовніше навчилися самі грати і могли навчити грати своїх дітей.

Запропонована наступна гра для батьків: «Драбинка».

В основу гри покладено: «Сінквейн» - в перекладі з французької - п'ять рядків.

До основних правил гри належать такі:

(Хто? Що?) - іменник - одне ключове слово,

(Який? Яка? Яке?) - два прикметники, що характеризують першу сходинку;

(Що робить?) - три дієслова, що позначають дію,

чотири слова - ключова фраза, яка показує ставлення автора до теми;

одне слово-резюме (іменник) або словосполучення - асоціація, синонім, який повторює суть теми в першому рядку.

Приклад:

1. Хто? - Іван Царевич

2. Який він? - добрий, красивий
3. Що він робить в казці? - стріляє, шукає, дивується.
4. Як ти ставишся до героя? - Мені подобається Іван-царевич.
5. Синонім – Королевич.

(Проводиться гра «Склади сінквейн» до слова зима).

Рекомендація батькам:

Батькам варто запам'ятати три правила, що діють при організації ігор:

- Гра не повинна будуватися на примусі.
- Гра - творчий процес, не треба «заганяти» дитину в жорсткі рамки.
- Намагайтеся, щоб гра була розвивальною.

Таким чином, система роботи з дошкільниками включала дидактичні словесні ігри у всіх видах мовленнєвої діяльності, які спрямовані на розвиток усіх компонентів зв'язного мовлення і відкривають дітям широкий простір для самостійного пізнання світу, навчають практично застосовувати знання та вміння, креативно мислити. Розроблені рекомендації для батьків сприятимуть їх включенню в освітню діяльність закладу дошкільної освіти щодо формування зв'язного мовлення дітей засобом дидактичної гри.

3.3. Оцінка ефективності системи розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор

Завершальним етапом кваліфікаційної роботи був контрольний експеримент.

Мета: здійснити порівняльну характеристику рівнів сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників до формувального етапу експерименту та після нього, визначення ефективності запропонованої системи роботи, перевірка наукової гіпотези. Експериментальна робота включала ті методи, що і на початковому етапі.

Перевіряючи повторно уміння дошкільників складати опис за картинкою (завдання №1), ми отримали наступні результати: 28% дітей продемонстрували здатність складати опис із дотриманням усіх вимог. Вони ретельно підбирали слова різних частин мови, широко використовували прикметники, правильно узгоджували з іменниками, будували поширені речення, не відходили від сюжету, зображеного на картинці. На попередньому етапі таких дітей було 20%. Відсоток дошкільників, які перебували на середньому рівні практично не змінився. Як на констатувальному, так і на контрольному етапах їх виявилось 67%. А на низькому рівні залишилось 7% (на попередньому етапі було 13%). Такі результати свідчать про те, що діти із низького рівня піднялися на середній, а із середнього – на високий. Дошкільники, що залишились на низькому рівні не змогли самостійно скласти описову розповідь, постійно потребували допомоги вихователя.

Результати дослідження за завданням №2 показали, що 8% дітей спроможні скласти розповідь за серією сюжетних картинок, оскільки на попередньому етапі таких дітей не було виявлено. Вони розклали картинки у правильній послідовності і склали зв'язний текст, кожне речення було логічно пов'язане з наступним, використовувались різні частини мови. 77% дошкільників допускали різні помилки у оформленні речень, узгодженні слів між собою. Тому їхні розповіді можна було віднести до середнього рівня. На низькому рівні залишилось 15% дошкільників, але на попередньому етапі їх було 33%. Тому ми бачимо позитивні зрушення у засвоєнні дітьми умінь складати розповіді за картинками.

Аналізуючи результати третього завдання, в межах якого діти повинні були скласти казку, ми відзначили, що збільшився відсоток дітей високого рівня, їх стало 18% (було 13%), зменшилась кількість дошкільників, що перебували на низькому рівні. Таких дітей стало 8% (було 13%). Середній рівень залишився без змін. Отже, ми можемо зробити висновок, що основна частина дошкільників перебуває на середньому рівні сформованості уміння складати казку. Дошкільники знають з яких частин складається казка, уміють

підібрати зачин, багато дошкільників знають напам'ять початок багатьох казок, розповідаючи сюжет, підбирають різні мовленнєві засоби, використовують інтонаційну виразність. Особливо в тих частинах розповіді, де потрібно озвучити головних персонажів. У дошкільників низького рівня не сформовані уміння поєднувати слова у реченні, а речення у тексті. Спостерігається порушення зв'язності і логічності змісту, бракує самостійності і бідний словниковий запас.

Виконання завдання Н. Калініної «Сніговий колобок» дозволило нам зробити наступні висновки. Дітей, які показали високі результати оволодіння зв'язним мовленням збільшилось до 19% (на попередньому етапі було 14%). Діти усвідомлювали структуру тексту, розуміли, де вступна частина, основна і закінчення, добре розуміли зміст розповіді, легко могли придумати початок, чи закінчення розповіді. Дітей, що не справилися із виконанням завдання залишилося до 11% і , як і під час виконання попередніх завдань, більшість дошкільників продемонстрували середній рівень сформованості відповідних умінь підбирати сюжет до відсутньої частини рекомендованого тексту. Таких дітей було 80%. Вони володіють здатністю розуміти зміст тексту, його частин, але допускають помилки у побудові речень, зокрема, узгодженні слів. Часто не вистачає логічного зв'язку між реченнями. Кожне речення має свій зміст, який може суттєво відрізнятись від наступного. Тому порушується зв'язність усього тексту.

Таким чином, проаналізувавши результати контрольного етапу дослідження, ми визначили динаміку, яка простежувалась у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку. Результати представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз рівнів сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників на констатувальному та контрольному етапах (%)

Етапи експерименту	Рівні %		
	Високий	Середній	Низький
Констатувальний	15	67	18
Контрольний	19	74	7
Динаміка	+4	+7	-11

Результати проведеного дослідження засвідчують позитивні зміни у динаміці розвитку зв'язного мовлення дошкільників. На 11% зменшилась кількість дітей, що перебувають на низькому рівні. Ці діти піднялися на вищий щабель під дією виховних впливів з боку педагогів. На жаль, тільки 4% дошкільників перейшли на високий рівень, що свідчить про те, що дана роботу в означеному напрямку має продовжуватися. Однак ми відмітили якісні зміни у засвоєнні мовленнєвих умінь дошкільниками щодо складання зв'язних розповідей. Значно підвищився рівень мовленнєвої активності дітей щодо виконання завдань, пов'язаних із складання оповідань, розповіданням про побачене, за змістом сюжетних картинок. Збільшився словниковий запас, оскільки діти легко підбирали потрібні слова для розповіді, уміли об'єднати їх у словосполучення, а потім у речення. Той факт, що залишилося 7% дошкільників, які мали низький рівень розвитку зв'язного мовлення, говорить про те, що з даними дітьми потрібно здійснювати ще й індивідуальну роботу, спрямовану на формування відповідних мовленнєвих умінь. Оскільки того часу, який був виділений на впровадження системи роботи, виявилось недостатньо, щоб всі дошкільники оволоділи вмінням складати зв'язні висловлювання.

Таким чином, позитивна динаміка у розвитку мовленнєвих умінь дошкільників підтверджує висунуту нами гіпотезу щодо ефективності виділених педагогічних умов.

Проаналізувавши відповіді *вихователів* на запитання анкети, ми відмітили, що педагоги у роботі з дошкільниками стали активно використовувати дидактичні ігри, що сприяють розвитку зв'язного мовлення. Всі педагоги чітко виділили діалогічне і монологічне мовлення, як види зв'язного мовлення. Зазначили, що завдання розвитку зв'язного мовлення визначені у програмі і їх реалізація здійснюється, в першу чергу, на організованих заняттях і в процесі життєдіяльності дитини. Більша частина вихователів охарактеризували дані завдання і написали, які методи переважають у їхній роботі. І варто відмітити, що всі включали дидактичні ігри, змістом яких є художній текст, чи сюжетні картинки. Більше 70% педагогів зазначили, що на заняттях досить активно використовують дидактичні ігри, внаслідок чого діти краще засвоюють навички монологічного чи діалогічного мовлення. 30% педагогів надають перевагу методу моделювання, читанню і розповіданню, переказуванню художніх текстів, складанню різних видів розповідей. Але задіюючи дані методи роботи можна легко поєднувати їх із дидактичними іграми.

Значно розширився репертуар дидактичних ігор. Слід відмітити, що педагоги стали активніше взаємодіяти з батьками щодо розвитку зв'язного мовлення дітей засобом дидактичної гри. При цьому залучали батьків до виготовлення дидактичного матеріалу, запрошували для спільного проведення дитячих конкурсів, на яких діти змагалися у прояві кмітливості, складанні кращого оповідання, вірша, розповіді тощо.

Усі педагоги пояснили значення дидактичної гри для мовленнєвого розвитку дитини. Змістом дидактичної гри часто є казка. І педагоги назвали казки, які постійно використовують у роботі з дошкільниками. Разом з тим, виділили драматизацію, як один із улюблених видів театральної-ігрової діяльності.

Таким чином, можна стверджувати, що педагоги стали активніше використовувати дидактичну гру з метою розвитку зв'язного мовлення дітей. І це простежувалось не тільки на організованих заняттях, а і під час інших видів діяльності.

Що стосується календарних планів, то педагоги стверджують, що на наступний навчальний рік, обов'язково внесуть зміни до своїх планів і включають дидактичні ігри у напрямок роботи, що передбачає розвиток зв'язного мовлення дошкільників.

Таким чином, результати проведеного дослідження показали, що розроблена нами система роботи щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичної гри виявилась ефективною, про що свідчить збільшення відсотку дошкільників з високим рівнем сформованості зв'язного мовлення і зменшення з низьким. Висунута гіпотеза доведена, основні висновки підтвержені, а це говорить про доцільність організації виділених нами педагогічних умов.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІІ

Висновки констатувального етапу дослідження дали підстави для обґрунтування педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників, а саме: забезпечення взаємозв'язку мовленнєвої та ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку; комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення в ході гри., залучення до активної участі в дидактичних іграх батьків.

Розроблено систему роботи, яка включала дидактичні ігри, що сприяють розвитку зв'язного мовлення дошкільників та активізації їх мовленнєвої діяльності. За допомогою дидактичних ігор вирішувалися всі завдання формування зв'язного мовлення: збагачення словника, формування діалогічного та монологічного мовлення.

Робота з педагогами передбачала проведення консультації та добірку дидактичних ігор. Для батьків підготовлено виступ на батьківських зборах та рекомендації..

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність комплексної системи педагогічних умов щодо *розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичної гри*. Так, на 4% збільшилась кількість дітей, які володіють високим рівнем сформованості зв'язного мовлення; на 7% збільшилась кількість дітей, що перебували на середньому рівні і на 8% зменшилось дошкільників низького рівня.

Педагоги стали активно використовувати в освітній діяльності з метою розвитку зв'язного мовлення дидактичні ігри, які в основному базувалися на сюжетах знайомих дітям казок чи оповідань. Стали залучати до співпраці батьків.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження, ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

За першим завданням:

Уточнено зміст та структуру провідних категорій «мовлення», «мовленнєва діяльність», «зв'язне мовлення», «діалогічне мовлення», «монологічне мовлення», «ситуативне мовлення», «контекстне мовлення».

Мовлення розглядається як: здібність висловлювати думки словами; вміння говорити. Мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюється за допомогою мовних засобів під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях. Зв'язне мовлення – це таке мовлення, яке забезпечує в мовленнєвому плані всі істотні зв'язки свого предметного змісту.

Основна функція зв'язного мовлення – це комунікативна, яка передбачає дві основні форми - діалог і монолог. Під діалогічним мовленням розуміється первинна форма мовленнєвого спілкування, яка будується на обміні висловлюваннями. Монологічне мовлення розглядається як розгорнутий вид мовлення, який відрізняється довільністю і організованістю.

Видами зв'язного мовлення є ситуативне і контекстне. Для ситуативного мовлення характерний зв'язок з певною наочною ситуацією, у контекстному мовленні його зміст зрозумілий із самого контексту.

За другим завданням:

Розкрито особливості становлення зв'язного мовлення у дітей на різних вікових етапах. У старшому дошкільному віці в основному завершується засвоєння граматичної системи мови і оволодіння зв'язним мовленням. У дітей формується критичне ставлення до граматичних помилок, вміння контролювати своє висловлення, вдосконалюються всі сторони мовлення дитини.

Провідний напрямок розвитку зв'язного мовлення полягає в тому, що від верховенства ситуативного мовлення дитина поступово переходить до контекстного, розвивається творче мовлення. У старших дошкільників, з появою нових видів діяльності, розвивається монологічне мовлення у формі повідомлення, розповіді, відбувається диференціація функцій і форм мовлення.

На даному віковому етапі діти мовленнєво активні, характеризуються надзвичайною допитливістю, балакучістю, їм притаманні нескінченні запитання, активний словник збагачується узагальнюючими словами, абстрактними поняттями, багатозначними словами. У дитини формується здатність до спілкування з однолітками і дорослими, підтримувати розмову, заявляти про свої бажання і наміри.

За третім завданням:

На основі аналізу та узагальнення наукових джерел визначено критерії та показники рівнів сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку: змістовність мовлення (повнота змісту розповіді), логічна послідовність (логічний перехід від однієї частини до іншої, вміння почати і правильно закінчити розповідь), граматична правильність (правильна побудова речень, зв'язок речень між собою), точність мовлення (вміння передати думку відповідно до змісту), багатство мовлення (емоційна насиченість, різноманітність мовних засобів).

Узагальнивши результати виконаних завдань, враховуючи попередньо виділені критерії та показники, нами було виділено рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку: *високий, середній, низький*.

На високому рівні перебуває 15% дітей; середньому – 67% ; низькому – 18%. Отже, переважна більшість дітей перебуває на середньому рівні. Виявлення низького рівня актуалізує виховну роботу з цією категорією дітей з метою виховання у них зв'язного мовлення.

З'ясовано, що на мовленнєвий розвиток дошкільників мають значний вплив вихователі. Вони є важливим джерелом збагачення словника дитини.

Встановлено, що педагоги небайдужі до мовленнєвого розвитку дитини, мають прагнення сформувати у них правильне зв'язне мовлення, створивши для цього оптимальні умови і використовуючи різні засоби та методи. Однак такий засіб як дидактична гра використовується недостатньо в освітній діяльності з метою розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників.

За четвертим завданням:

Виділено та обґрунтовано педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників засобами дидактичних ігор: забезпечення взаємозв'язку мовленнєвої та ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку; комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення в ході гри., залучення до активної участі в дидактичних іграх батьків.

Взаємозв'язок ігрової і мовленнєвої діяльності передбачає використання словесних дидактичних ігор в ході організованих занять. Під час дидактичної гри відбувається комплексне розв'язання завдань з розвитку зв'язного мовлення.

Основними способами розв'язання поставлених завдань у грі є дія і мовлення. Гра завжди супроводжується мовленнєвим спілкуванням, яке передбачає розгорнуте зв'язне мовлення. Залучення батьків до організації дидактичних ігор передбачає проведення різних заходів, виготовлення дидактичного матеріалу, використання таких ігор вдома, спонукаючи дітей до переказування знайомого тексту, складання розповіді, переказування улюбленого епізоду казки.

За п'ятим завданням:

Розроблено та апробовано експериментальну систему розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників засобами дидактичних ігор.

Система роботи з дошкільниками включала серію дидактичних ігор, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення дошкільників. Робота з педагогами передбачала проведення консультації з використання дидактичної гри, для батьків підготовлено рекомендації.

Результати контрольного експерименту засвідчили ефективність і продуктивність комплексної системи педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників засобами дидактичних ігор.

Високого рівня сформованості зв'язного мовлення досягли 19% дітей, (на констатувальному етапі їх було 15 %). На середньому рівні стало 74 % дітей (до початку навчання було 67 %). Кількість дітей з низьким рівнем зменшилася з 18 % до 7 % . Наявність низького рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей, говорить про те, що з даною категорією дошкільників потрібно здійснювати ще й індивідуальну роботу, спрямовану на формування відповідних мовленнєвих умінь. Оскільки того часу, який був виділений на впровадження системи роботи, виявилось не достатньо, щоб всі дошкільники оволоділи вмінням складати зв'язні висловлювання.

Результати проведеного анкетування педагогів засвідчують оволодіння ними методикою розвитку зв'язного мовлення засобами дидактичної гри.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують висунуту нами гіпотезу про те, що виділені нами педагогічні умови виявились ефективними.

Викладені у дослідженні результати не розглядаються як вичерпні, такі, що повністю вирішують проблему розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичної гри. Перспективними залишаються такі аспекти проблеми, як розвиток зв'язного мовлення засобами художньої літератури, сюжетних картин, мнемотехніки, інтелектуальних карт тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева, М. М., Яшина Б.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: учеб. пособие для студ. высш. и сред, пед. учеб. заведений. 3е изд., стереотип. М.: Академия, 2000. 400 с.
2. Алексеева, М. М., Яшина В. И. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста: учебное пособие. М. : Академия, 1999. 560 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України / під керівництвом Т.О.Піроженко. К.: Видавництво, 2021. 26 с.
4. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія : 2-е видання. К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. 374 с.
5. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник за ред.. А.М.Богуш. Друге видання, доповнене. К.: Видавничий Дім «Слово». 2011. 704 с.
6. Богуш А. М, Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. посібник. К. : Видавничий дім “Слово”, 2008. 256 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*, 2013. №7. С. 6 – 10.
8. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посібник. К.: Видав. Дім “Слово”, 2003. 344 с.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*, 2012. №10. С. 5 – 9.
10. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник; за ред. А. М. Богуш. К. : Вища шк., 2007. 542 с.

11. Бородич, А. М. Методика развития речи детей: учебник для вузов. М. : Просвещение, 2001. 255 с.
12. Ворошнина Л.В. Особенности овладения старшими дошкольниками творческим рассказыванием в условиях специальной системы обучения. Хрестоматия к курсу «Теория и методика развития речи детей дошкольного возраста»; сост. Л.В. Ворошнина. Пермь, 2001. С. 45-48.
13. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. *Вопросы психологии*. 2006. № 6. С. 62 – 68.
14. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования. М.: Просвещение, 2008. 309 с.
15. Выготский Л.С. Собрание сочинений: Т. 2. М.: Просвещение, 1982. 366 с.
16. Выготский, Л. С. Мышление и речь. Собр. соч. в 6-ти томах. Т.2. М. : Педагогика, 1982. 356 с.
17. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці: Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. 216 с.
18. Гаркуша Ю.Ф. Коррекционно-педагогическая работа в ДОУ для детей с нарушениями речи. М. : «Академия», 2002. 128 с.
19. Гвоздев, А. Н. Вопросы изучения детской речи. М. : АПН РСФСР, 1961. 434 с.
20. Гербова В. Занятия по развитию речи в средней группе. *Дошкольное воспитание*. 2000. №3. С. 78-80.
21. Запорожец А.В. Избранные психологические труды: в 2-х т. Т. I. *Психическое развитие ребенка*. М.: Педагогика,. 1986. 320 с.
22. Запорожец А.В. Развитие рассуждения в дошкольном возрасте. *Дошкольное воспитание*. 1947. № 8. С. 16-24.
23. Запорожец А.В. Игра и развитие ребенка. *Дошкольное воспитание*. 1964. № 4. С. 62-63.

24. Запорожець О.В., Луков Л.Г. Про розвиток міркувань у дитини молодшого дошкільного віку: Наукові записки ХДПІ. Харків, 1941. Т. 1. №8. С. 16-24.
25. Коновалова О. В. Классификация дидактических игр как теоретическая основа их выбора и практического применения. Педагогика: традиции и инновации: материалы V межд. науч. конф. (г. Челябинск, июнь 2014 г.). Челябинск: Два комсомольца, 2014. С. 35-36.
26. Крафт Б., Менг К. Общие и онтогенетические аспекты совместного планирования как одной из форм коммуникации. *Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду*: Сб. под ред. Ф.А. Сохина, О.С. Ушаковой. М.: Изд-во АПН СССР, 1987. С. 63-69.
27. Леонтьев А.А. Психология общения. М. Знания. 1979. 48 с.
28. Луцан, Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2006. 467 с.
29. Люблинская А.А. Очерки психического развития ребенка. М.: Просвещение, 1965. 363 с.
30. Лямина Г.В. Формирование речевой деятельности (средний дошкольный возраст). *Дошкольное воспитание* . 2011. №9. С. 49 – 55.
31. Лямина, Г. М. Особенности развития речи детей дошкольного возраста. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / сост. М.М. Алексеева. М. : Академия, 1999. С. 49-52.
32. Маркова, А.К. Периодизация речевого развития. *Вопросы психологии : девятнадцатый год издания* : ред. А.А. Смирнов, О.А. Конопкин. 1973. №6, ноябрь-декабрь 1973. С. 96-107.
33. Менджерицкая Д.В. Воспитателю о детской игре. М. 1982. 128 с.
34. Методика развития речи детей дошкольного возраста: под ред. Л.П. Федоренко, Г.А. Фомичева, В.К. Лотарев, А.П. Николаевича, М.:1984. 240 с.

35. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки та практика його в Будинках дитини ; з італ. мови переклав В. Щербаненко. К. : Держ. вид-во, 1921. 154 с.
36. Омеляненко А. В. Роль мовленнєвої дидактичної гри у процесі навчання старших дошкільників складати розповіді-роздуми. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2015. № 4. С. 172-177.
37. Орланова Н.А. Обучение дошкольников творческому рассказыванию: автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07. Киев, 1967. 18 с.
38. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2011. 705 с.
39. Савінова Н. В. Коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. О., 2005. 21 с.
40. Словник української мови : у 3 т. ; упоряд. з дод. влас. матеріалу Б.Грінченко ; за ред. С. Єфремова та А. Ніковського. Київ : Горно, 1927 - 1928. XLIV, 428 с.
41. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. 799 с.
42. Смирнова Е. Развитие речи ребенка - важнейшая задача воспитателя. *Дошкольное воспитание*. 1988. № 5. С. 44-50.
43. Смирнова Е.О. Общение дошкольников с взрослыми и сверстниками. МОЗАИКА-СИНТЕЗ, 2012. 192 с.
44. Смольникова Н.Г. Развитие связной речи детей старшего дошкольного возраста. *Педагогическое образование и наука*. 2011. № 12. С.21-23. Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-svyaznoy-rechi-detey-starshego-doshkolnogo-vozrasta>
45. Сохин Ф. А. Психолого-педагогические проблемы развития речи дошкольников. *Вопросы психологии*, 1999. № 3. С. 21-24.

46. Сохин Ф. А. Развитие речи детей дошкольного возраста: пособие для воспитателя дет. сада. М. : Просвещение, 1979. 223 с.
47. Текучев А.В. Методика русского языка в средней школе. М.: Просвещение, 1980. 414 с.
48. Текучев, А. В. Методика преподавания русского языка в средней школе. М. : Наука, 1973. 424 с.
49. Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста): пособие для восп. детского сада; под. ред. Ф. А. Сохина. 5-е изд. М.: Просвещение, 1981. 159 с.
50. Усачева Л. Н. Коррекционная направленность игровой деятельности дошкольников с общим недоразвитием речи (сюжетно-ролевая игра) : автореф. дис. ... канд. пед. наук ; МГУ. М.: 1983. 123 с.
51. Ушакова О. С., Щадрина Л. Развивайте речь дошкольника. *Дошкольное воспитание*. 1997, № 2. С.12-14.
52. Ушакова О.С. Программа развития речи детей дошкольного возраста в детском саду. М.: изд. РАО, 1994. 182 с.
53. Ушакова О.С., Струнина Е.М. Методика развития речи детей дошкольного возраста. Учебн.-метод. пособие для воспитателей дошкол. образ. учреждений. М.:Гуман. изд. центр ВЛАДОС. 2004. 288с.
54. Ушакова О.С. Развитие речи детей 3-5 лет. 3-е изд., дополн.: под редакцией О.С.Ушаковой. М.: ТЦ Сфера, 2014. 192с.
55. Ушакова, О.С. О словесном творчестве детей. *Художественное творчество и ребенок*; под ред. Н. Ветлугиной. М., 1972, С. 145-147.
56. Ушинський К. Д. Рідне слово. *Вибрані педагогічні твори*: у 2-х т.; за ред. О. І. Пискунова. К.: Рад. шк., 1975. Т.1. С. 121–133.
57. Федоренко Л.П. Принципы обучения русскому языку. М.: Просвещение, 1973. 160 с.
58. Федоренко, Л. П. Методика развития речи детей дошкольного возраста : методическое пособие . Москва : Просвещение, 2015. 239 с .

59. Филичева Т. Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Практическое пособие. М.: Айрис - пресс. 2004. 224 с.
60. Фотекова Т.А. Тестовая методика диагностики устной речи младших школьников: метод. пособие. М.: Айрис–пресс, 2006. 96 с.
61. Фребель Ф. Будем жить для своих детей: сост., предисл. Л.М.Волобуева. М.: Изд.дом “Карапуз”, 2001. 288 с.
62. М.: Педагогика, 1983. 213 с.
63. Эльконин, Д. Б. Детская психология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. Заведений. М.: Академия, 2007. 194 с.
64. Эльконин, Д. Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. М.: Просвещение, 1958. 378 с.
65. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика. *Структурализм «за» и «против»*. Е. Я. Басин, М. Я.Поляков (ред.). М.: Прогресс, 1975. С. 193-230.
66. Эльконин Д.Б. Психология и педагогика игры дошкольника.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розповідь Н. Калініної «Про сніговий колобок».

Гуляли хлопці у дворі. Ліпили зі снігу бабу. Альоша зліпив сніжний колобок. Знайшов вуглинка - зробив очі; знайшов палички - зробив рот і ніс. Пограли хлопці, погуляли і пішли знову в дитячий сад. Шкода Альоші залишати на дворі колобок. Взяв він його і поклав у кишеню.

Прийшов в дитячий сад, повісив свою шубу в шафку, а в кишені шуби залишився лежати сніжний колобок. Пообідали хлопці, після обіду спати лягли. А коли прокинулися, згадав Альоша про свій колобок. Побіг з хлопцями до шафки, а близько шафки - калюжа. Що таке? Відкрили дверку, подивилися, а з кишені - кап, кап, кап, кап - вода капає.

Подивився Альоша в кишеню, а там немає колобка. Лежать в мокрому кишені два вуглинка і дві палички. А колобок де? Як ви думаєте?

Анкета для вихователів

Вивчення практичної діяльності педагогів щодо розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку

Шановні колеги!

Просимо вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші об'єктивні відповіді допоможуть нам у дослідженні розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Дякуємо за допомогу!

Анкета

I.

1.1. Важливість розвитку зв'язне мовлення у дитини?

1.2. Що Ви розумієте під поняттям «зв'язне мовлення»?

1.3. Які вирішуєте завдання щодо розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників?

II.

2.1. Які форми роботи застосовуєте при розвитку у дітей зв'язного мовлення?

3.2. Які методи і прийоми використовуєте з метою розвитку зв'язного мовлення у дітей ?

3.3. Яким способам організації мовленнєвої діяльності Ви надаєте перевагу:

III.

3.1. Чи важливе значення у розвитку зв'язного мовлення дітей займає дидактична гра?

3.2. Чи використовуєте Ви дидактичну гру як засіб розвитку зв'язного мовлення? Як часто?

3.3. Яким дидактичним іграм надаєте перевагу?

Дякуємо за співпрацю.

Додаток В

Перспективний план розвитку зв'язного мовлення дітей старшої вікової групи

Робота з розвитку мовлення з вихованцями старшої вікової групи .

Мета, завдання:- розвиток вільного спілкування з дорослими;

- удосконалювати діалогічну форму мовлення;

-розвивати монологічну форму мовлення;

- вчити зв'язно, послідовно і виразно переказувати невеликі казки, розповіді;

- вчити (за планом і зразком) розповідати про предмет, зміст сюжетної картини; складати розповідь за малюнками з послідовно розвивають подіями;

- розвивати вміння складати свої розповіді з власного досвіду.

Місяць	Тема	Зміст роботи	Результат
Вересень		Підбір і вивчення літератури по темі; дидактичних ігор і вправ; сюжетних картин; складання бібліографії.	Пам'ятки для батьків за навчання зв'язного мовлення.
Жовтень	Робота над переказами з використанням опорних схем. Переказ оповідань «Лісовий голосок» Р. Скребицького; «Осінь під водою» Н.Сладкова; «Пушок» Р. Скребицького.	Навчання зв'язного послідовного переказу з наочною опорою у вигляді графічних схем, що відображають послідовність подій; Навчання дітей прийомам планування власного переказу; Активізація і збагачення словникового запасу дітей.	Консультація для батьків на тему: «Вікові особливості сприймання літературних творів дошкільниками та завдання ознайомлення дітей з книгою».
Листопад	Розвиток мовлення і особистості дошкільника в казкотерапії. Казкотерапії: «Зайка - зазнайка»,	Допомогти дітям уявити власну позицію у виборі способу втілення дій, образу літературного персонажа; спонукати до вміння виразної передачі в міміці і	Консультація для педагогів ДНЗ «Казкотерапія» як засіб розвитку мовлення старших дошкільників»

	«Чарівні слова», «неслухняний Ваня».	рухах емоційних станів; розвивати вміння складати словесні описи по сприйняттю пантомимических етюдів; активізувати у мовленні фразеологізми.	
Грудень	Ігри та вправи для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. (О.С.Ушакова).	Удосконалювати мовленнєвий слух, закріплювати навички чіткої, правильної, виразної мови. Диференціація звуків, слів, пропозицій. Відпрацьовувати темп, силу голосу, дикцію.	Познайомити батьків з іграми (дидактичними і лексико-граматичними), що впливають на розвиток мовлення дітей.
Січень	Робота по складанню розповідей за сюжетними картинами.	Вчити дітей розглядати картину і виділяти її головні характеристики; вчити дітей дослідницьким діям при розгляді картини; формувати аналіз, синтез; вчити дітей складати зв'язну розповідь по картині з опорою на зразок вихователя. Поповнювати й активізувати словниковий запас дітей.	Відвідування батьками діяльності вихователів і дітей по роботі над складанням розповідей за картинами.
Лютий	Робота з загадками. Складання загадок.	Показати роль загадки на формування виразності мовлення. Вчити дітей відгадувати загадки за схемами.	Консультація для педагогів: «Використання загадок, як засіб формування виразності мовлення».

		Розвивати монологічне мовлення дітей.	
Березень	Робота над розвитком мовлення через театральну діяльність. Інценування казок: «Теремок», «Колобок», «Зимовище звірів»	Розвиток творчої самостійності, естетичного смаку в передачі образу; розвиток мовлення дітей, емоційної спрямованості. Розкриття творчих здібностей дітей.	Показ казки «Теремок» для дітей молодшої групи.
Квітень	Робота над інтонацією, дикцією, виразністю мовлення під час заучування віршів.	Вчити дітей виразно читати вірші перед слухачами. Викликати інтерес до поезії. Поповнювати й активізувати в мові словниковий запас дітей на тему «Весна».	Конкурс читців.
Травень	Консультація для батьків на тему «Книга казок». Навчання написання казок.	Вчити дітей складати казку за моделі - схеми; послідовно і зв'язно розповідати один одному свої казки; учити придумувати назву казці; робота над словником-вчити добирати ознаки предметів (прикметники до іменника); виховувати інтерес до казок та їх творіння.	Проведення консультації.

Дидактичні ігри

ДОБРЕ - ПОГАНО

Мета: Ознайомити дітей з протиріччями навколишнього світу. Розвивати зв'язне мовлення, уяву, спритність.

Обладнання: М'яч.

Хід гри: «Світ не поганий і не хороший - поясню, і ти зрозумієш». Дорослий задає тему обговорення. Дитина, передаючи м'яч по колу, розповідає, що, на її погляд, добре або погано в природних явищах.

Дорослий: дощ.

Дитина: дощ - це добре: змиває бруд з будинків і дерев, корисний для землі і майбутнього врожаю, але погано - намочить нас, буває холодним.

Варіант «Подобається не подобається» (про пори року).

Дорослий: зима.

Дитина: зима мені подобається. Адже зимою красиво, можна грати в сніжки, ліпити сніговика, спумкатися із санок з гірки. Не подобається, що взимку холодно, дме сильний вітер.

ДЕ ПОЧАТОК РОЗПОВІДІ?

Мета: Вчити передавати правильну тимчасову і логічну послідовність розповіді за допомогою серійних картинок.

Обладнання: Серія сюжетних картинок (див. дод.).

Хід гри: Дитині пропонується скласти розповідь. Спираючись на картинки. Картинки служать своєрідним планом розповіді, дозволяють точно передати сюжет, від початку до кінця. За кожною картинкою дитина складає одне речення і разом вони з'єднуються в зв'язну розповідь.

ЯКА КАРТИНКА НЕ ПОТРІБНА? (див. дод)

Мета: Вчити знаходити зайві для даного оповідання деталі.

Хід гри: Перед дитиною викладають серію картинок в правильній послідовності, але одну картинку беруть з іншого набору. Дитина повинна знайти непотрібну картинку, прибрати її, а потім скласти розповідь

ТОМУ ЩО ...

Мета: Розвивати у дітей зв'язне мовлення, мислення.

Хід гри: Міркування та відповіді на питання: «Я мию руки тому, що ...»

- Чому ти йдеш спати? і т. д. Поясни. Дорослий дає завдання дитині: «Я зараз скажу речення, а ти відповіси на моє запитання». Собака йде на кухню. Вона випиває молоко кішки. Кішка незадоволена.

- Поясни, чому кішка незадоволена?

ЗРОЗУМІЙ МЕНЕ

Мета: Розвивати у дітей здатність скласти коротку розповідь за картинкою, використовуючи різні характеристики предмета.

Обладнання: Коробка з сюжетними картинками (див. дод.).

Хід гри: Перед дітьми ставиться коробка з різноманітними предметними картинками. Педагог наголошує, що це чарівна коробка, бо в ній приготовлено різні подарунки для дітей. А отримати його зможе той, хто вміє тримати секрети.

Далі педагог розповідає правила гри. Дитина, заплющивши очі, має витягнути з коробки картинку, роздивитись її, але при цьому нікому не розповідати, що на ній зображено. Тільки після того, коли всі малюки витягнуть по картинці, кожна дитина розповідає, що зображено на її картинці.

ЗАКІНЧИ САМ

Мета: Розвивати у дітей уяву, зв'язне мовлення.

Хід гри: Педагог розповідає дітям початок казки чи оповідання, а дітям дається завдання продовжити або придумати кінцівку.

НАМАЛЮЙ КАЗКУ

Мета: Вчити складати малюнковий план до тексту, використовувати його при розповіданні.

Хід гри: Дитині читають текст казки і пропонують її записати за допомогою малюнків. Таким чином, дитина сама виготовляє серію послідовних картинок, за якими потім розповідає казку. Казка повинна бути короткою. Звичайно, можна дитині допомогти, показати, як схематично намалювати людину, будиночок, дорогу; визначити разом з нею, які епізоди казки обов'язково треба зобразити, тобто виділити головні етапи сюжету.

Дидактична гра «Скажи навпаки».

Хід гри: Ведучий кидає м'яч дитині, називає слово, а дитина кидає м'яч назад і називає слово з протилежним значенням:

веселий – сумний; швидкий – повільний; красивий – потворний;

порожній – повний; худий – товстий; розумний – дурний; працьовитий
– ледачий; важкий – легкий; боягузливий – хоробрий;
твердий - м'який; світлий – темний, довгий – короткий.

Консультація

"ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ"

Дар слова - найважливіший дар, що надає можливість відчутти радість пізнання і спілкування. У світі й у нашій свідомості немає нічого такого, чого не можна було б передати словом: і звучання музики, і...розмаїття барв, і шум садів, і казковість сновидінь, і дитячий лепет, і гнів, і велику радість, і скорботу втрати, і тріумф перемоги. Але, на жаль, не кожному дано освоїти це багатство сповна.. Гадаємо, не варто нікому довго пояснювати, який важливий для людини дар слова. С. Аксаков писав: «Слово є перша ознака свідомого, розумного життя. Слово є відтворення усередині себе світу». Відтворення це триває все життя, але особливо інтенсивно - у перші роки. І дуже важливо допомогти дитині якомога успішніше оволодіти прекрасним даром.

Але дитина повинна чути правильне, виразне, багате мовлення, без помилок і вад.

Наявна двомовність нашого середовища може позначитися на мовленні дитини або позитивно, або негативно. Якщо дорослі, які її оточують, говорять чистою, правильною мовою, вона перейме це від них, а якщо спотвореною, перевантаженою грубими, вульгарними, лайливими виразами, жаргонізмами, - відповідний буде й наслідок. Проте самого наслідування і запам'ятовування для оволодіння умінням говорити не досить. **Потрібна цілеспрямована послідовна робота з розвитку зв'язного мовлення.**

Батьки турбуються про розвиток творчого потенціалу своєї дитини, мислення, логіки і часом не зважають на розвиток її зв'язного мовлення. **Що таке зв'язне мовлення?**

Зв'язне мовлення – це вміння дитини висловлювати свої думки жваво, послідовно, без відволікання на зайві деталі. Основні види зв'язного мовлення – монологічне і діалогічне.

У діалозі речення є односкладовими, вони наповнені інтонаціями і вигуками. У діалозі важливо вміння швидко і точно формулювати свої питання і давати відповіді на поставлені запитання співрозмовника.

У промові монологічного типу дитині необхідно говорити образно, емоційно і при цьому думки мають бути зосередженими без відволікання на деталі.. Деякі батьки вважають, що діти, спостерігаючи за ними, самостійно навчаються формулювати свої думки. Але це не так. Дитині потрібно допомагати встановлювати логічні зв'язки у власному мовленні.

Мова будь-якої людини збагачується і вдосконалюється впродовж усього життя.

А найважливішим періодом її розвитку є період дитинства, коли відбувається інтенсивне освоєння засобів мовлення, її форм і функцій.

Розвиток зв'язного мовлення має надзвичайне значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, позитивно впливає на формування її важливих особистісних якостей таких, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, легко встановлює контакт із оточуючими, ініціює власні ідеї, бере участь у різних видах дитячої творчості.

У розвитку монологічного мовлення дітей привчайте логічно й послідовно будувати розповідь без повторів, пауз, зайвих жестів. Запропонуйте придумувати назву тексту, вживати різноманітні художньо-поетичні вирази, приказки, фразеологічні звороти, звертання, вигуки, вставні слова, пряму мову. Разом з дитиною складайте описові розповіді, загадки про іграшки, ситуації за змістом картин; пропонуйте складати сюжетні розповіді за змістом картин та на задану тему; будувати розповіді з власного досвіду, творчі розповіді за опорними словами, продовження історії, розпочатої дорослим. Дошкільнят учать переказувати оповідання та казки близько до тексту. Намагайтесь прагнути розвивати оцінне та пояснювальне мовлення, показуйте зразок аналізування власної розповіді та розповіді своїх товаришів.

Опис предмета або явища створює цілісне уявлення про їхні ознаки, якості, властивості, дії. Усі речення в описовій розповіді спрямовані на виконання одного завдання — якомога повніше, яскравіше, точніше відповісти на запитання: «Який предмет?». Опис характеризується фіксацією зорових спостережень та забезпеченням об'єктивного викладу, що відбувається завдяки застосуванню численних прикметників, іменників-означень тощо.

Правила, яких потрібно дотримуватися батькам під час спілкування з дітьми.

1. Бажано, щоб дитина чула літературну мову в сім'ї, тому що мова дитини розвивається шляхом наслідування мови людей, які її оточують. Мова батьків, усіх членів сім'ї - це перший зразок, який наслідує дитина. Навіть якщо Ви мовчазні від природи - все одно постійно говорите з малюком.

2. Супроводжуйте свої дії словами! Але не говоріть у порожнечу - дивіться малюку в очі. Це особливо важливо, якщо Ваш малюк надто активний і постійно рухається.

3. Завжди підтримуйте прагнення дитини до спілкування, вислуховуйте її уважно, не обривайте. Відповідайте на всі питання спокійно, неквапливо, чітко, виразно, голосом середньої сили, правильно виголошуйте звуки і слова - це допоможе малюку швидше опанувати правильну вимову.

4. Шануйте дитину! Давайте їй можливість чути себе і Вас. Під час розмови намагайтесь вимкнути телевізор, радіо тощо.

5. Ніколи не сюсюкайте з дитиною і не відтворюйте неправильну мову дитини.

6. Говоріть повільно, простими словами, короткими фразами, витримуйте паузи між фразами, тоді й діти, наслідуючи Вашу мову, навчаться правильно говорити.

7. Постійно читайте дитині добрі вірші, казки, розповіді, перечитуйте їх декілька разів, діти краще сприймають знайомі тексти.

8. Не вимушуйте дитину вивчати довгі вірші, не перевантажуйте мовним матеріалом.

9. Чітко називайте нові предмети та їх ознаки, спонукайте дитину до обстеження предмета.

Особливу увагу приділяйте розвитку дрібної моторики, бо вона безпосередньо пов'язана з розвитком мовлення. Ліплення, малювання, ігри з дрібними предметами - усе це допоможе усному мовленню, а в майбутньому - формуванню письмового.

Отже, розвиток зв'язного мовлення є загальною основою навчання і виховання дітей. Оволодіння рідною мовою як засобом пізнання та способом людського спілкування є найважливішим досягненням дошкільного дитинства.

Основними засобами розвитку зв'язного мовлення є:

казки;

дидактичні ігри;

театралізовані ігри.

На заняттях з дитиною можна використовувати засоби найбільш доречні для її віку та інтересів.

**ШАНОВНІ БАТЬКИ! ПРОПОНУЄМО ВАШІЙ УВАЗІ ДЕЯКІ ІГРИ
З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ**

«Розкажи, який?»

Дитині демонструється предмет або іграшка, і вона повинна описати його. Наприклад:

м'яч – великий, гумовий червоний, легкий;

огірок – довгий, зелений, хрусткий.

Якщо дитина ще маленька і самотійно описати предмет не може, їй необхідно допомогти. У перший раз батьки можуть самотійно описувати предмет, а дитина повторювати за дорослим.

«Опиши іграшку»

Поступово вправи треба робити більш складними, додавати нові ознаки предметів і розширювати їх.

Перед дитиною слід поставити кілька іграшок тварин і описати їх.

Лисиця – це тварина, яка живе в лісі. У лисиці руде хутро і довгий хвіст. Вона їсть інших дрібних тварин.

«Відгадай хто?»

Сховавши іграшку або будь-який інший предмет за спиною, мама описує його дитині. За описом дитина повинна відгадати, про який саме предмет йде мова. Потім загадку складає дитина, а мама відгадує.

«Порівняння»

Перед дитиною необхідно поставити кілька іграшок тварин, ляльок або машин. Після цього їй дається завдання порівняти їх.

Наприклад:

ведмедик ричить голосно, а у мишки тоненький голосок;

у ляльки Оксани волосся руде, а у ляльки Марійки світле;

у вантажівки колеса великі, а у легкової машинки маленькі.

Адже, **розвиваючи зв'язне мовлення дитини ми формуємо такі особистісні якості як:**

- підвищення самооцінки;
- впевненість в собі;
- доброзичливе ставлення до навчального процесу

Вміння і навички зв'язного мовлення не розвиваються спонтанно. Без спеціального навчання дитина не досягне того рівня розвитку зв'язного мовлення, який необхідний для повноцінного навчання в школі.

У сучасних умовах, при напруженому ритмі життя, в сім'ї мовленнєвому розвитку дитини приділяється катастрофічно мало уваги. Спілкування дитини з батьками найчастіше відбувається у форматі "питання - відповідь". Якщо дитина розповідає щось батькам, дорослі, що цілком природно, звертають увагу в першу чергу на зміст його промови, ніж на оформлення - зв'язність, словниковий запас, граматичні помилки.

В результаті до моменту надходження в школу самотійне зв'язне мовлення дітей виявляється недостатньо сформованим, вони не вміють зв'язно і послідовно викладати зміст своїх думок, правильно сформулювати запитання, дати розгорнуту відповідь.

Як можуть батьки допомогти дитині оволодіти вміннями і навичками зв'язного мовлення?

Використовувати можна все, що бачить дитина навкруги.. Це і вдома, і на прогулянці, і в дитячому садку. Дуже важливо спрямовувати увагу дитини не тільки на предмети, але і на їх деталі. Необхідно розглядаючи предмет, задавати дитині питання: "Якого кольору? З чого зроблений предмет? Якої величини?"

Слідкуйте за тим, щоб дитина відповідала повним реченням. Вчіть порівнювати, узагальнювати, розуміти значення слів "ширина", "висота", "довжина", "високий", "низький". Можна використовувати привабливі для дитини іграшки. Наприклад, запропонувати для порівняння дві ляльки і дві машини. Спочатку дитині необхідно уважно вивчити, розглянути предмети, а потім розповісти, чим вони відрізняються і чим подібні один до одного. Для багатьох дітей простіше дається опис відмінностей, ніж добір подібних ознак.

Ще декілька ігор і вправ, які ви можете виконувати в домашніх умовах.

Вправа "Діалог"

Намагайтеся стимулювати дитину вступати з вами в діалог. Для цього, задавши питання, робіть довгі паузи до 5-10 секунд в розрахунок на те, що малюк відповість. Наприклад, можливий такий діалог:

Дорослий: Принеси, будь ласка, кубик. Що ти приніс?

Дитина: Кубик.

Дорослий: Дай кубик. Що ти дав?

Дитина: Кубик.

Дорослий: Лови кубик! Що ти зловив?

Дитина: Кубик.

Дорослий: Молодець!

Гра "Що ми бачимо у дворі?"

Разом з дитиною подивіться у вікно. Пограйте в гру "Хто більше побачить". По черзі перераховуйте те, що видно з вашого вікна. Описуйте все побачене в деталях.

Наприклад: "Я бачу будинок. Біля будинку стоїть дерево. Вона висока і товста, у нього багато гілок, а на гілках листочки". Якщо дитині важко описати предмет, допоможіть йому запитаннями. "Ти побачив будинок? Він низький або високий?". Гра сприяє розвитку активної мови, спостережливості, поповненню словникового запасу. Що ми вчора бачили?

Разом з дитиною згадайте, де ви були, що робили, кого зустрічали, про що розмовляли. Фіксуйте увагу на деталях. Гра сприяє розвитку пам'яті, уваги, спостережливості, поповненню словникового запасу. Що ми будемо робити завтра?

Гра "Професії"

За допомогою цієї гри у дитини будуть формуватися елементи рольової гри, вироблятися мовленнєва активність.

Покажіть малюкові, як за допомогою різноманітних сюжетних іграшок можна грати в лікаря, перукаря, водія, продавця. Розкладіть в кімнаті атрибути для різноманітних сюжетних ігор.

Нехай малюк самотійно пограє. Поспостерігайте за його грою, а потім запитайте малюка: "Хто ти?"

Малюк назве свою роль у відповідності з виконуваними дією, наприклад: "Я- лікар". Уточніть у дитини, якими інструментами він користується і для чого вони потрібні.

Щоб допомогти дитині з розповіддю про професії необхідно задавати навідні запитання, наприклад :

- Як називається людина цієї професії?
- Як одягнений людина на цій роботі? Чи носить спеціальну форму?
- Чим займається людина на цій роботі?
- Де працює?
- Які інструменти необхідні?
- Навіщо потрібна ця професія? Яку користь приносить вона людям?

Наприклад, можна розповісти про професію лікаря. Що лікар одягнений у білий халат - це його лікарська форма. Лікар працює в лікарні і лікує дітей і дорослих від хвороб. Для його роботи йому потрібні спеціальні інструменти, такі як шприц, термометр. Професія лікаря потрібна для того, щоб лікувати людей від різних хвороб.

Гра "Колекція"

Дієвим способом в процесі засвоєння дітьми слів, збагачення словника на позначення якості предметів (конфігурацію, колір, величину), вважаються ігри на класифікації предметів, зображень, геометричних фігур в узгодженні з даними якостями.

Починаємо роботу з класифікації іграшок. Для таких ігор зручно застосовувати колекції маленьких іграшок, наприклад:

- відбери всі машини;
- відбери всіх ляльок.

Дозволено систематизувати геометричні тіла:

- підбери всі кульки;
- принеси всі квадрати..

Геометричні фігури за кольором (принеси всі сині фігури) і за розміром (принеси всі великі фігури).

Вправа "Давай поговоримо"

Є звичайною бесідою на побутові теми.

Інструкція.:Я задаю питання, а ти відповідай. Якщо хочеш, можеш і ти задати мені питання, а я тобі відповім. Ти сьогодні снідав? А що ти їв? Яка сьогодні погода? Тобі подобається розмовляти зі мною?

В залежності від активності дитини його участь може бути кваліфіковано як ініціативне або пасивне, а мовні відповіді як розгорнуті або короткі, самостійні або з опорою на лексику питання. Найкраще питання задавати різні за змістом, не пов'язані з загальною темою.

Вправа "Назви - дія"

Дитина називає слова, що позначають дії.

Вам знадобиться картинний матеріал і питання.

Дитині ставлять запитання:

- Що робить вітерець? (Голубить, наспівує, віє, шумить).

- Якими словами можна сказати про те, що робить кішка? (Дряпається, грає, муркоче, нявкає).

- Що робить щеня?

- Що робить пташка?

Вправа "Повтори скоромовку"

Скоромовки є ефективним засобом розвитку мовлення. Вони дозволяють відпрацьовувати навички правильної і чіткої артикуляції, удосконалювати плавність і темп мовлення.

Вправа "Вивчи вірш"

Розучування віршів є засобом закріплення правильної звуковимови, розширення словникового запасу, розвитку мовлення.

Всі діти люблять слухати вірші, намагаються їх запам'ятати. Підбираючи вірш потрібно враховувати мовленнєві можливості дитини. Спочатку треба промовляти послідовно кожен рядок вірша. Можна розучити вірш з опорою на наочні картинки, тим самим розвивати зорову пам'ять.

Вправа "Загадки"

Відгадування загадок активізує словник дітей. Дитина вчиться виділяти суттєві ознаки предметів. Загадки розширюють кругозір дітей, тренують увагу і пам'ять, розвивають спостережливість і логічне мислення. У процесі відгадування загадок дітям слід задавати навідні запитання. Багато загадки рекомендується завчити напам'ять.

Вправа "Подивися, що побачив, розкажи"

Вправа спрямована на розвиток зв'язного мовлення та текстоутворення.

Дитині показується картинка, яку йому потрібно уважно розглянути. Через деякий час картинку прибирають. Потім дитині пропонують відповісти на запитання: "Хто зображений на картинці?", "У що одягнена дівчинка?"

Потім дитину слід попросити розповісти, що вона зрозуміла роздивляючись картинку. Звичайно, спочатку дитина дає короткі відповіді: "Бачив дівчинку". Далі дитині слід запропонувати описати побачене докладніше. Якщо не вдається отримати більш розгорнутої відповіді, можна

запропонувати дитині знову подивитися на картинку. Якщо і при безпосередньому перегляданні картини дитина утруднюється з описом, слід запропонувати змінити картинку. Пропонувати дитині розфарбовування картинок. Коли дитина розфарбувала картинку слід поставити ряд додаткових питань, використовуючи його малюнок: що дозволить дитині окремо сприймати зображені деталі.

-Якого кольору у хлопчика штанці? У що він одягнений? Якого кольору плаття, туфлі? У що одягнена дівчинка? Що тримає дівчинка? Навіщо їй м'яч? Чим більше питань буде задано, тим краще буде підготовлений наступний етап роботи: формування сюжетної цілісності малюнка.

Гра "Відгадай за описом"

На початку слід запропонувати дитині послухати опис і відгадати, що саме ми описуємо. Наприклад, лимон: "Цей фрукт жовтого кольору. За формою він трішки видовжений, на дотик – шорсткий, за смаком -кислий. Від нього чай стає смачніше і корисніше".

Потім можна запропонувати дитині описати його улюблену іграшку, тварину в зоопарку, рибку в акваріумі. І вже настане ваша черга відгадувати, кого саме змалює дитина.

Вправа "Малюємо словами"

Ми повинні розповісти дитині, що будь-який опис будується за певним планом: спочатку потрібно назвати предмет, потім слід описати його головні ознаки (вид, матеріал, форму, колір, призначення), потім можна описати ознаки другорядні, не дуже важливі; і нарешті, дати оцінку предмету.

Поясніть дитині, що таким чином, за допомогою слів, ми немов "малюємо" цей предмет. І запропонуйте намалювати словесний портрет будь-якого предмета.

Щоденне спілкування батьків з дитиною надає безліч можливостей для розвитку зв'язного мовлення. Трохи терпіння і наполегливості, трохи винахідливості та батьківської уваги, - і ваша дитина буде радувати вас чистим, правильним, добре розвиненим мовленням.

Консультація для педагогів
«Дидактична гра як засіб розвитку мовлення
дітей дошкільного віку»

Дидактична гра - одна з форм якою навчають впливу педагогів на дитину. У той же час гра - основний вид діяльності дітей. Таким чином, гра реалізує навчальну (яку переслідує педагог) і ігрову (заради якої діє дитина) цілі. Важливо, щоб ці дві мети доповнювали один одного і забезпечували засвоєння програмного матеріалу. Дидактична гра є цінним засобом виховання розумової активності, вона активізує психічні процеси, викликає у дошкільнят живий інтерес до процесу пізнання

Крім мовного розвитку, в грі здійснюється пізнавальне розвиток, так як дидактична гра сприяє розширенню уявлень про навколишню дійсність, вдосконалення уваги, пам'яті, спостережливості та мислення.

Використання дидактичних ігор сприяє вирішенню таких завдань:

- спонукати дітей до спілкування один з одним і коментування своїх дій;
- сприяти закріпленню навичок користування ініціативної промовою;
- удосконалювати розмовну мову;
- збагачувати словник;
- формувати граматичний лад мови і т.д.

Дитина починає усвідомлено ставитися до сприйнятої мови дорослих і однолітків в повсякденному спілкуванні, самостійно оцінювати ті чи інші особливості художньої мови, мови творів художньої літератури та фольклору. Неможливо собі уявити, що дитина, «глухий» до озвученому слову, буде естетично повноцінно сприймати і відчувати поетичну мову. Розвиток мовлення дитини в дошкільному віці сприяє в подальшому благополучному навчання в школі

Дидактичні ігри з розвитку мовлення як форма навчання дітей містить два начала: навчальний (пізнавальний) і ігрове (цікаве).

Завдання вихователя полягає в тому, щоб викликати у дітей інтерес до гри, підібрати такі варіанти гри, де діти змогли б активно збагатити свій словник. Дидактична гра є широко поширеним методом словникової роботи з дітьми дошкільного віку.

Можна використовувати в роботі наступні види ігор:

Ігри - подорожі покликані підсилити враження, звернути увагу дітей на те, що знаходиться поруч. Вони загострюють спостережливість, викривають подолання труднощів. У цих іграх використовуються багато способів розкриття пізнавального змісту в поєднанні з ігровою діяльністю: постановка завдань, пояснення способів її рішення, поетапне вирішення завдань і т.д. (на заняттях)

Ігри - доручення за змістом простіше, а за тривалістю - коротше. В основі їх лежать дії з предметами, іграшками, словесні доручення. («Чарівна коробочка», «Веселі пальчики»)

Ігри - припущення («що було б, якщо ...»). Перед дітьми ставиться завдання і створюється ситуація, яка вимагає осмислення подальшого дії. При цьому активізується розумова діяльність дітей, вони вчаться слухати один одного. (По картотечі)

Ігри - загадки. В основі їх лежить перевірка знань, винахідливості. Розгадування загадок розвиває здатність до аналізу, узагальнення, формує вміння міркувати, робити висновки.

Ігри - бесіди. В основі їх лежить спілкування. Основним є безпосередність переживань, зацікавленість, доброзичливість. Така гра висуває вимоги до активізації емоційних і розумових процесів.

Етапи проведення дидактичних ігор для мовного розвитку дітей в старших групах:

1 етап – підготовчий.

Мета роботи даного етапу полягала у формуванні та розвитку фонематичного сприйняття, а також у розвитку лексико-граматичних категорій і зв'язного мовлення.

2. етап – розвивальний.

Мета етапу: підвищити мовну активність і довільність уваги, тобто розвивати навички звукового аналізу, скоротити кількість лексико-граматичних помилок.

3 етап – закріплювальний.

Третій етап роботи полягав у безпосередньому проведенні дидактичних ігор, які допомогли закріпити отримані знання та навички дітей.

1.Гра для розвитку фонетико-фонематичної сторони мови **«Японська друкарська машинка»**.

Гра спрямована на відтворення ритмічного малюнка (ритму) при отхлопванні, відстукуванням або подачі звуку на будь-якому інструменті (бубон, брязкальце, ксилофон).

«Пограємо в казку»

Дорослий пропонує дитині згадати казку «Три ведмеді». Потім, змінюючи висоту голосу, просить відгадати, хто говорить: Михайло Іванович (низький голос), Настасья Пилипівна (голос середньої висоти) або Мишко (високий голос). Одна і та ж репліка вимовляється по черзі різним по висоті голосом, в трьох варіантах:

Хто сидів на моєму стільці?

- Хто їв з моєї чашки?

- Хто спав в моєму ліжку?

- Хто ж був в нашому домі? І т.п.

"Зіпсований телефон"

Мета: розвивати у дітей слухову увагу.

Ігрові правила. Передавати слово треба так, щоб діти, які сидять поруч не чули. Хто неправильно передав слово, тобто зіпсував телефон, пересідає на останній стілець.

Ігрова дію: пошепки передавати слово на вухо гравцеві, що сидить поруч.

Хід гри. Діти вибирають ведучого за допомогою лічилки. Всі сідають на стільці, поставлені в ряд. Ведучий тихо (на вухо) говорить якесь слово поруч сидить, той передає його наступному і т.д. Слово має дійти до останньої дитини. Ведучий запитує у останнього: «Яке ти почув слово?» Якщо той скаже слово, запропоноване ведучим, означає, телефон справний. Якщо ж слово не те, що потрібно, запитує всіх по черзі (починаючи з останнього) яке вони почули слово. Так дізнаються, хто наплутав, «зіпсував телефон». Винний займає місце останнього в ряду.

2. Ігри для розвитку лексичної сторони мовлення (формування словника)

«Переїжджаємо на нову квартиру»

Мета: навчити дітей розрізняти предмети, схожі за призначенням і схожі зовні, допомогти запам'ятати їх назви; активізувати в мові дітей відповідний словник.

Ігровий матеріал:

1. Предметні картинки (парні): чашка-стакан, кружка-чашка, маслянка-цукорниця, чайник-кавник, каструля-сковорідка, хустка-косинка, шапка-капелюх, сукня-сарафан, светр-безрукавка, штани-шорти, носкі-гольфи, панчохи-шкарпетки, рукавички-рукавиці, туфлі-босоніжки, тапочки-сандали, ранець-портфель, люстра-настільна лампа.

3. Ігри для розвитку граматичної будови мови

«Розмитий лист»

Мета: Тренувати в складанні поширених вправ.

Матеріал. Іграшковий ведмедик.

Організація. вихователь:

- Ведмедик отримав лист від брата. Але дощем розмило деякі слова. Треба йому допомогти прочитати лист. Ось цей лист: «Здрастуй, Мишко. Я пишу тобі з зоопарку. Якось раз я не послухався маму і забрався так далеко, що ... я довго блукав по лісі і ... Вийшовши на галявину, я потрапив ... Я потрапив в яму, бо ... Там було так глибоко, що ... Прийшли мисливці і ... Тепер я живу в ... у нас є майданчик для ... На майданчику для молодняка є багато ... Ми граємо з ... За ними доглядають ... Вони нас люблять, тому що ... Скоро до нас приїде дресирувальник з ... Сподіваюся потрапити в ... Як здорово вміти ... Жди наступного листа з ... До побачення. Клишоногий ».

Читаючи лист, вихователь інтонацією спонукає дітей доповнювати пропозиції.

«Доповни речення»

Дидактична задача: Розвивати у дітей мовну активність, швидкість мислення.

Ігрові правила. Потрібно знайти і сказати таке слово, щоб вийшло закінчене речення. Додавати потрібно тільки одне слово.

Ігрові дії. Кидання і ловля м'яча.

Хід гри. Вихователь каже кілька слів пропозицій, а діти повинні доповнити його новими словами, щоб вийшло закінчене речення, наприклад: «Мама купила ... - ... книжки, зошити, портфель», - продовжують діти.

4. Ігри для розвитку зв'язного мовлення

«Хто більше помітить небилиць?»

Дидактична задача: Вчити дітей помічати небилиці, нелогічні ситуації, пояснювати їх; розвивати вміння відрізнити реальне від вигаданого.

Ігрові правила. Хто помітить в оповіданні, вірші небилицю, повинен покласти перед собою фішку, а в кінці гри назвати всі помічені небилиці.

Ігрова дію. Використання фішок. (Хто більше помітив і пояснив небилиць, той і виграв).

Хід гри. Діти, сідають так, щоб на столі можна було відкласти фішки, Вихователь пояснює правила гри:

- Зараз я прочитаю вам уривок з вірша Корнія Чуковського «Плутанина» В ньому буде багато небилиць. Постарайтеся їх помітити і запам'ятати. Хто помітить небилицю, покладе фішку, помітить ще одну небилицю, покладе другу фішку поруч і т.д. Хто помітить більше небилиць, той і виграє. Фішку можна покласти тільки тоді, коли ти сам помітив небилицю.

Після читання вихователь запитує дітей, чому вірш називається «Плутанина». Потім того, хто відклав менше фішок, просить назвати помічені небилиці. Діти, у яких більше фішок називають ті небилиці, які не помітив перший відповідальний. Повторювати сказане можна. Якщо дитина поклала більше фішок, ніж небилиць у вірші, вихователь каже їй, що вона не виконала правила гри, і пропонує бути більш уважною іншим разом.

Потім читається наступна частина вірша. Треба стежити за тим, щоб діти не втомлювалися, тому що гра вимагає великого розумового напруження. Помітивши по поведінці дітей, що вони втомилася, вихователь повинен припинити гру. В кінці гри слід похвалити тих, хто помітив більше небилиць і правильно їх пояснив.

«Намалюй казку»

Мета: навчити складати малюнковий план до тексту, використовувати його при розповіданні.

Хід гри. Дитині читають текст казки і пропонують її записати за допомогою малюнків. Таким чином, дитина сам виготовляє серію послідовних картинок, за якими потім розповідає казку. Казка повинна бути короткою.

Звичайно, можна дитині допомогти, показати, як схематично намалювати людини, будиночок, дорогу; визначити разом з нею, які епізоди казки обов'язково треба зобразити, тобто виділити головні повороти сюжету.

Ігри для розвитку зв'язного мовлення.

«Склади два оповідання»

Мета: навчити розрізняти сюжети різних оповідань.

Хід гри. Перед дитиною кладуть упереміш два набори серійних картинок і просять викласти відразу дві серії, а потім скласти розповіді по кожній серії.

«Пошук зниклих деталей»

Мета: навчити складати опис картини з опорою на фрагменти даної картинки.

Хід гри. «Фотографія зіпсувалася, деякі фрагменти стерлися з великої картини. Добре, що збереглися маленькі знімки. Підстав в потрібне місце кожен фрагмент і опиши ту картину, яку знімав фотограф ».